

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav Blízkého východu a Afriky

Bakalářská práce

Ráchel Slunečková

**Filozofie, víra a pověra a jejich vliv na židovskou medicínu
v Sefaradu a severní Africe v 9.–12. století**

Philosophy, Faith and Superstition and their Influence on Jewish Medicine in
Sefarad and North Africa in 9th–12th century

Poděkování:

Na tomto místě bych ráda poděkovala především své vedoucí práce Mgr. Ditě Válové, Ph.D. za odborné vedení, přívětivý přístup a čas, které mi věnovala, dále pak panu doc. PhDr. Danielu Bouškovi, Ph.D. za ochotnou pomoc s přepisy pojmů z arabštiny. Také bych ráda vyjádřila vděčnost své rodině za trpělivost a podporu při psaní této práce.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 19. 7. 2017

.....

Ráchel Slunečková

Klíčová slova (česky):

židovská medicína, Sefarad, filozofie a medicína, medicína ve Španělsku, judaismus

Klíčová slova (anglicky):

Jewish medicine, Sefarad, philosophy and medicine, medicine in Spain, Judaism

Abstrakt:

Cílem práce je nastínit postavení židovského lékaře v muslimské společnosti 9.–12. století. V první části je pojednáno o medicíně v dané době a oblasti obecně, druhá část se věnuje specifickým úskalím židovské lékařské praxe. Poslední část se pak zabývá rozbořem lékařských přísah, na kterých lze ilustrovat důrazy tehdejší medicíny. Součástí této kapitoly jsou překlady přísah, v příloze jsou k těmto přísahám doplněny jejich hebrejské originály pro umožnění případné komparace s překladem.

Abstract:

The aim of the thesis is to outline the status of Jewish physicians in Muslim society in 9th–12th century. The first part deals with medicine in the given period and region. The second part focuses on Jewish physician and specific obstacles which he had to face. In the last chapter, the thesis deals with analysis of medical oaths, which show emphasises of that day's medicine. This chapter also includes translation versions of the oaths. The originals of these oaths are attached in appendix to facilitate comparison with the translations.

Obsah

ÚVOD.....	9
1 MEDICÍNA NA ÚZEMÍ ISLÁMU V 9.–12. STOLETÍ.....	11
1.1 Kulturně historické pozadí.....	11
1.1.1 Překladatelské hnutí.....	13
1.2 Teoretická základna medicíny.....	14
1.2.1 Humorální teorie a životospráva.....	14
1.2.2 Anatomie, chirurgie, patologie a farmakologie.....	16
1.2.3 Oftalmologie.....	18
1.3 Praktická základna medicíny.....	20
1.3.1 Vzdělání lékaře.....	20
1.3.2 Lékař v praxi.....	21
2 ŽIDOVSKÉ LÉKAŘSTVÍ A JEHO VZTAH K ISLÁMU.....	23
2.1 Judaismus a medicína.....	23
2.1.1 Přístup judaismu k lékařství a medicíně.....	23
2.1.2 Lékařská praxe.....	26
2.2 Mezináboženské vztahy.....	27
2.2.1 Spolupráce mezi lékaři.....	30
3 LÉKAŘSKÉ PŘÍSAHY A MODLITBY.....	31
3.1 Hippokratova a Asafova přísaha.....	31
3.2 Modlitba, přísaha a kniha Sírachovec.....	36
3.3 Židovské přísahy a modlitby pozdější datace.....	38
3.4 Specifika lékařských přísah.....	42
ZÁVĚR.....	44
BIBLIOGRAFIE.....	46
PŘÍLOHY.....	49

Bože můj, uzdrav mě a budu zdrav,
svůj hněv nade mnou nenech plát,
abych nebyl zničen.

Mé léky a lektvary náleží Tobě,
ať už jsou zlé či dobré,
ať jsou slabé či silné.

Ty jsi Tím, kdo rozhodne, ne já,
nebot' ty znáš zlé i krásné
a nikoliv na své léčení spoléhám,
nýbrž jen na tvé uzdravení očekávám.
(Jehuda ha-Levi, Modlitba lékaře)

Úvod

Tato práce se zabývá židovskou medicínou v zemích islámu, konkrétně ve Španělsku a severní Africe, v 9.–12. století století, tedy v tzv. zlatém věku islámu. Cílem práce je nastínit postavení židovského lékaře v muslimské společnosti a zároveň úroveň jeho vědomostí a schopností jakožto lékaře, případně jaké vlivy na něj působily. Práce se k medicíně 9.–12. století staví především jakožto k medicíně vědecké, nezabývá se tedy lidovou medicínou a též takovými praktikami jako astrologie či léčení pomocí kamenů, a také tzv. prorokovu medicínu, která kombinovala prvky lidového léčitelství se zásadami islámu a vědeckými poznatky. Židé se, jakožto menšina v zemích islámu, zapojili do kultury majority a nejinak tomu bylo i v oblasti lékařství. Židovská medicína 9.–12. století v zemích islámu tedy byla z velké části totožná s arabskou medicínou. Proto práce pojednává nejprve o obecně uznávané vědecké medicíně v zemích islámu a poté se zabývá rozdíly, které mohly ovlivnit konkrétně židovského lékaře. Přestože bylo v názvu práce předestřeno téma medicíny v zemích islámu v 9–12. století v širším kontextu, to jest také medicíny ovlivněné lidovou zvykovostí, bylo nakonec od této části upuštěno. Stalo se tak z důvodu obsáhlosti tematiky, která je širší, než by mohla tato práce pojmout.

Práce je rozdělena do tří kapitol. První kapitola pojednává obecně o medicíně v zemích islámu. Tato kapitola se pokouší o základní přehled jednotlivých oblastí, kterými se arabské lékařství zabývalo, přičemž jako základní publikace byla použita kniha *Medieval Islamic medicine* (Pormann, Washington, 2007).

Druhá kapitola se zabývá vztahem judaismu k medicíně, jak z historického, tak soudobého hlediska. Zároveň představuje problematické body židovského lékařství v kontaktu s islámem.

Ve třetí kapitole se práce poté věnuje tématice židovských lékařských přísah a modliteb s důrazem na Asafovu přísahu jakožto dobově aktuální. Tato kapitola je zamýšlena především jako analýza těchto přísah a modliteb s ohledem na dobu jejich vzniku.

Co se týče použitých zdrojů, v českém jazyce je tato tematika zpracována spíše stylem úzce zaměřených publikací jako je *Moše ben Maimon – Maimonides: filozof, právník a lékař* (Dita Rukriglová a kol. Praha, 2011) než publikací všobecných. Proto jako základ práce posloužily převážně anglicky psané zdroje, společně s využitím Maimonidova díla v hebrejských originálech a anglických překladech a hebrejských originálů židovských modliteb a přísah. Jako jeden ze základních zdrojů byla též využita *Encyclopedia of Jewish*

Medical Ethics od Avrahama Steinberga (Jeruzalém, 2003), která byla zároveň dobrým inspiračním zdrojem pro další prameny.

Pro transkripci hebrejských pojmů byla v práci použita „norma D - filologická“ navržená Pavlem Čechem a Pavlem Sládkem.¹ Pro pojmy, u nichž je již používána obecně zažitá forma, byly ponechány tyto používané verze (např. Pesach namísto Pesaḥ) a tento přístup byl uplatněn i u vlastních jmen a názvů děl. Za pomoc s transkripcí pojmů v arabštině bych ráda poděkovala panu doc. PhDr. Danielu Bouškovi, Ph.D. Tabulku přepisu lze také dohledat například v publikaci OLIVERIUS, Jaroslav, ONDRÁŠ, František, *Moderní spisovná arabština: vysokoškolská učebnice* (Praha, 2007–2009).

---

1 Čech, Pavel, Sládek, Pavel, *Transliterace a transkripce hebrejštiny*, s. 328–332.

1 Medicína na území islámu v 9.–12. století

1.1 Kulturně historické pozadí

Arabskou medicínu 9.–12. století lze považovat za velmi vyspělou. Lékařství křesťanského světa v tomtéž období zdaleka nedosahovalo takové úrovně. Studium lékařství a jeho praxe pronikly díky obsazeným územím a následně nově získaným informacím do muslimské civilizace daleko více, než se podařilo ve středověké křesťanské Evropě.² Nicméně tato medicína nevzniká ve vzduchoprázdnu, ale navazuje na obsáhlé poznání předchozích kultur. Během expanze islámu postupují arabské jednotky v průběhu 7. století stále dále na západ i na východ, roku 732 odráží Karel Martel jejich vojska bitvě u Poitiers, zároveň se na počátku 8. století dostávají až k hranicím Číny a Indie.³ Zároveň s dobytými územími se tak do jejich rukou dostávají mnohé vědomosti, které nezůstávají nepovšimnuty a mají vliv na rozvoj arabského, a to nejen medicínského, poznání. Největším z těchto vlivů je vliv kultury řecké, nelze ovšem opomenout ani vlivy kultur jako alexandrijské, perské, syrské a indické. Avšak i tyto kultury povětšinou byly pod vlivem medicíny pocházející z Řecka, a proto se nejprve zaměříme na ni.

Ústřední postavou této medicíny je Hippokrates⁴ (427–347 BC), v jehož jménu je poté dále předáváno lékařské umění starověkého Řecka v souboru *Corpus Hippocraticum*. V době římské toto učení dále rozebírá, komentuje a doplňuje Galén (129–216) a zásluhou jeho díla se Hippokrates v podstatě dostává na pozici ústřední postavy lékařského umění⁵. Galén sám pak píše obrovské množství lékařských spisů a také zdůrazňuje myšlenku propojení filozofie a medicíny. Stanovuje, že by filozof měl být lékařskému umění příznivě nakloněn a lékař by na oplátku měl být znalý filozofie, čímž je myšlena „logika (věda o myšlení), fyzika (věda o přírodě) i etika (věda o chování).“⁶ Pormann se domnívá, že Gálénova snaha o toto propojení byla motivována přáním dodat medicíně stejnou váženost, jakou měla filozofie.⁷

Druhým významným činitelem mezi těmi, které formovaly středověkou islámskou medicínu, je alexandrijská kultura.⁸ Kromě své vlastní zkoumání se v Alexandrii medicína zabýva-

2 Goitein, *A mediterranean society*, Vol II., s. 242.

3 Rukriglová, *Moše ben Maimon*, s. 21.

4 Více na tematiku Hippokrata viz Bartoš, Fisherová, *Hippokrates*.

5 Pormann, *Medieval Islamic medicine*, s. 9.

6 Porter, *Největší dobrodiní lidstva*, s. 96.

7 Pormann, *Medieval Islamic medicine*, s.12.

8 Pormann, *Medieval Islamic medicine*, s. 12.

la také díly Galénovými a Hippokratovými, přijala je za své a přizpůsobila je, stejně jako to udělal dříve Galén s řeckou medicínou, podle své vlastní potřeby. Již ve 3. století př. n. l. působili v Alexandrii dva významní anatomové, Herophilos a Erasistros.⁹ Zároveň si Alexandrie může připsat zásluhy za systematické uspořádání Galénova lékařského díla do šestnácti knih.¹⁰ Tento korpus se pak ve svém překladu stal jedním ze základních textů arabské lékařské nauky.

Dalšími kulturami, které též přispěly ke středověké podobě medicíny v zemích islámu a zároveň byly ovlivněny kulturou řeckou, byly perská a syrská. Ostatně významný překladatel a lékař Hunajn ibn Ishák (809–893, též Johannitus¹¹), který dohlížel na překlady vědeckých textů do arabštiny v tzv. Domu moudrosti v Bagdádu, byl syrsky mluvícím nestoriánským křesťanem.¹²

Arabskou medicínu ovlivnily také lékařské tradice Indie a Číny. Zde se však jednalo hlavně o množství do té doby neznámých lékařských substancí, které se do světa islámu dostaly prostřednictvím obchodních cest. Faktem zůstává, že tyto nové léčivé látky byly, i přes povědomí o indických lékařských pojednáních již od 9. století, jediným významnějším přínosem do arabské medicíny.¹³

Co se týče samotné arabské medicíny před příchodem islámu, bylo na území kolem Středozemního moře praktikováno spíše jakési „lidové léčitelství“, v němž mohl figurovat prakticky každý a v němž měly své místo i magické praktiky, „nicméně jen ti, kdo vládli speciálními schopnostmi jako bylo pouštění žilou nebo přikládání baněk, mohli za své umění vyžadovat odměnu“.¹⁴

Ve svých počátcích islám tuto tradiční medicínu toleroval, nicméně s postupným nabýváním moci se objevila i kritika těchto praktik jakožto modloslužby, která jde proti monoteismu islámu. Přes tuto ostrou kritiku bylo lékařství samo o sobě přijímáno, ovšem ve vědecké, od magie oproštěné, podobě.¹⁵

---

9 Pormann, *Medieval Islamic medicine*, s.13.

10 Porter, *Největší dobrodiní lidstva*, s. 112.

11 Hunayn ibn Ishaq, *Encyclopedia Britannica*, <https://www.britannica.com/biography/Hunayn-ibn-Ishaq>.

12 Lin, Daren, *A foundation of western ophthalmology*, s. 41–45.

13 Pormann, *Medieval Islamic medicine*, s. 22

14 Porter, *Největší dobrodiní lidstva*, s. 116.

15 Porter, *Největší dobrodiní lidstva*, s. 116 –117.

1.1.1 Překladatelské hnutí

V 9. století za vlády chalífy al-Ma'amúna (vládl v letech 813–833) začala nabývat arabsko-islámská medicína tvarů vědy s rozkvětem překladatelských aktivit. Tehdy vznikl tzv. Dům moudrosti (Bajt al-Hikma)¹⁶, kde bylo pod vedením již zmíněného Hunajna ibn Isháka přeloženo nesmírné množství textů do arabštiny, mimo jiné právě *Corpus Hippocraticum* a řada Galénových textů. Tomuto úctyhodnému projektu ovšem předcházely už snahy dřívějších vládců, zahájené výpravou chalífy al-Mansúra (vládl v letech 754–775) do perského města Gundišáparu, kde se nalézala lékařská škola založená sasánovským císařem Chusrawem I. (vládl v letech 531–579). Al-Mansúr tuto cestu podnikl za účelem nalezení překladatelů užitečných lékařských, astronomických a matematických pojednání. Na al-Mansúrovu cestu poté navázala řada dalších výprav s cílem přivést z Byzance vědecky hodnotná díla, která pak byla překládána do arabštiny. Tyto překladatelské snahy vyvrcholily právě vznikem Domu moudrosti v Bagádádu roku 830 n.l.¹⁷ „Koncem 9. století měli tedy arabští lékaři a léčitelé přístup k obrovskému množství starověkých medicínských textů ve vynikajících překladech do arabského jazyka, a navíc ještě stále širší spektrum prací domácích učenců glosujících řecké originály.“¹⁸

Arabští lékaři tedy měli před sebou početnou škálu zdrojů pro své lékařské umění a také toho využili. Objevují se díla pojednávající o léčebných prostředcích, chirurgii, anatomii, výživě, životosprávě či oftalmologii.¹⁹ Kromě děl samotných muslimských autorů se do procesu utváření arabské medicíny zapojují také menšiny žijící v zemích pod vládou islámu, tedy křesťané a Židé, kteří kromě autorství lékařských pojednání hrají též významnou roli už v překladech. Židé přeložili mnohá lékařská díla z řečtiny do arabštiny a latiny a také napomohli překladu arabských děl přes hebrejštinu do latiny.²⁰ Právě díky nim se tak mnohá lékařská pojednání dostala do Evropy. Tato jejich činnost se pak neomezovala jen na pojednání lékařská, nýbrž zahrnovala díla ze všech oblastí vědy dané doby. Židovští autoři tak překládali a psali díla pojednávající o astronomii, matematice či filozofii. Tak i například Maimonidovo filozofické dílo *Průvodce tápajících* (More Nevuchim) bylo běžně studováno muslimskými učen-
ci.²¹

---

16 Na téma Domu moudrosti také například: Kathryn A. Miller, *Doctors without Borders*, s. 109–130.

17 De Libera, *Středověká filozofie*, s. 84–85.

18 Porter, *Největší dobrodiní lidstva*, s. 119.

19 O arabských významných dílech viz níže.

20 Steinberg, *Encyclopedia of Jewish Medical Ethics*, s. 796.

21 Lobel, Diana, *Sufism and Philosophy in Muslim Spain and the Medieval Mediterranean World*, s. 155–182.

Zajímavým faktorem je i to, jak zmiňuje Porter ve své knize *Největší dobrodiní lidstva*, a to že „v žádném z Hippokratových spisů nenajdete ani sebemenší náznak toho, že by se na vyvolávání nebo naopak léčení chorob měly podílet božské síly“,²² což by mohlo jistě přispět k tomu, že do jisté míry bylo pro různé kultury, a tedy i muslimskou a židovskou, mnohem snazší toto lékařské umění přijmout aniž by nastal střet náboženského přesvědčení.

1.2 Teoretická základna medicíny

1.2.1 Humorální teorie a životospráva

Zatím jsme se však dívali na medicínu dané doby pouze z obecného, spíše historického hlediska. Pokusme se nyní o konkrétnější nástin toho, z čeho tehdejší lékař vycházel a co bylo běžnými lékařskými praktikami.

Jak už bylo zmíněno výše, jádro arabské medicíny tvořil hippokratovsko-galénovský odkaz s dílem *Corpus Hippocraticum* a množstvím dalších spisů od Galéna. Základní myšlenkou tohoto dědictví pak byla tzv. humorální teorie.²³ Tato teorie se zakládala na myšlence, že tělo je tvořeno čtyřmi šťávami (řecky chymoi, arabsky akhlát), tedy krví, hlenem, žlutou a černou žlučí. Každá z těchto šťáv se pak pojila vždy se dvěma primárními kvalitami (chladem či horkem, suchem či vlhkostí). Později se přidala vazba na čtyři roční období, čtyři fáze lidského života, čtyři živly a konečně se přidávají i čtyři typy temperamentu. Kromě těchto „přirozených“ faktorů mělo na množství jednotlivých šťáv v těle také vliv „šest ne-přirozených“ sil – vnějších vlivů, které člověk na rozdíl od předchozích prvků činných uvnitř těla mohl ovlivnit, a to okolní ovzduší, jídlo a tekutiny, které přijímal, poměr spánku a bdělosti, činnosti a odpočinku, zadržování a vylučování nestrávené potravy a duševní stav. O celkovém zdraví a nemoci pak rozhodoval správný poměr šťáv v těle, daný přirozenými silami, a mohl být ovlivněn silami „ne-přirozenými“. Proto byl tento poměr pro každého jedince jedinečný, neboť docházelo ke kombinaci mnoha faktorů jako věku, podnebí, životního stylu a podobně. Pokud byl poměr šťáv v těle narušen, a došlo proto k nemoci (nerovnováze šťáv v těle), usilovali lékaři o znovunastolení zdraví (rovnováhy šťáv). „Proto humorální teorie v kombinaci

---

22 Porter, *Největší dobrodiní lidstva*, s. 73.

23 Na téma humorální teorie viz například: Porter, *Největší dobrodiní lidstva*, Jacob Zimmels, *Magicians, theologians and doctors*, s. 78-79, Pormann, *Medieval Islamic medicine*, s. 43, Bartoš, Fisherová, *Hippokrates*, s. 52–53.

se „šesti ne-přirozenými“ silami poskytovala jak základ pro vysvětlení příčin a povahy nemocí, tak teoretický rámec pro jejich léčbu.“²⁴

Důležitým prvkem hippokratovsko-galénovské medicíny, který přešel do medicíny arabské, bylo také propojení stavu tělesného a duševního. Jak jsme viděli, duševní stav byl jedním ze „šesti ne-přirozených“ sil ovlivňujících zdraví člověka. Proto je zapojena do lékařské nauky také péče o duši, jakási morální filozofie.

Péči o duši za pomoci filozofie, která upevňovala duševní zdraví jednotlivce, mohl být ovlivněn také jeho zdrav fyzický.²⁵ Židovský filozof a lékař Maimonides ostatně ve svém díle *O životosprávě* (ha-Nahagat ha-bri'ut) předkládá myšlenku závislosti lidského zdraví na duševním rozpoložení člověka. Po rozboru tohoto negativního či pozitivního vlivu konstatuje: „Pro lékaře je důležité, jelikož každému nemocnému je v srdci úzko a každý zdravý člověk je v srdci povznesený, aby od nemocného vzdálil duševní činnosti, které vedou k malomyslnosti. Tak bude zdraví zdravého člověka zachováno.“²⁶ הנהגת הבריאות

Už Galén přichází s myšlenkou, že „mikrokosmos lidského těla podléhá vnitřnímu řádu, který je obdobou řádu makrokosmického, a rozumný člověk ho naplňuje vhodnou životosprávou, tzv. „dietou“ neboli „režimem“. Touto dieta je chápána jako kompletní péče o tělo i duši skrze již výše zmíněných „šest ne-přirozených“ sil. Pokud se člověk touto dietou řídí a zdokonaluje se ve všech ohledech, mělo by mu to zajistit zdraví. Zároveň, pokud tak nečiní a dostaví se nemoc, lékař se musí soustředit nejen na léčbu tělesnou, ale i duševní. Samotná tato medicína pak byla snahou o znovunastolení rovnováhy v těle (viz výše), na což byl uplatňován jednoduchý postup. Jestliže něco v těle přebývalo, bylo to třeba umenšit, a to prostředky, které vedly k vyloučení tohoto prvku z těla, v případě krve například i pouštění žilou; naopak chybělo-li něco v těle, snažili se lékaři o doplnění a podnícení tohoto prvku.“²⁷

Kromě humorální teorie hrála významnou roli v přístupu k tělesným funkcím také teorie *pneumatu* (arabsky rūḥ, hebrejsky ruach, česky „dech, duch, vzduch“). Původem od stoických lékařů, rozvedená alexandrijskými lékaři a Galénem, se tato teorie v arabské medicíně vynořuje v podobě tří typů pneumatu. Pneumatem, které umožňovalo základní fungování těla bylo „přírodní“ nebo také „neutrální“ pneuma (arabsky rūḥ ṭabí'í, hebrejsky ruaḥ ṭiv'i). Toto pneuma mělo své centrum v játrech a do těla bylo distribuováno pomocí žil. Vitalizující nebo také oživující pneuma (arabsky rūḥ ḥajawání, hebrejsky ruaḥ ḥijuni) bylo ze srdce do

24 Pormann, *Medieval Islamic medicine*, s. 45.

25 Pormann, *Medieval Islamic medicine*, s. 49.

26 Maimonides, *ha-Nahagat ha-bri'ut*, s. 59.

27 Fialová, Kouba, *Medicína v kontextu západního myšlení*, s. 33.

těla šířené skrze tepny. V mozku se pak nacházelo centrum psychického či duševního pneumatu (arabsky رُفْه nafsání, hebrejsky רואה nafši), které bylo do těla distribuováno pomocí nervů. Tato pneumata pak přímo souvisela s třemi tělesnými funkcemi, tzv. schopnostmi. S neutrálním pneumatem se pojila „přírodní schopnost“ (arabsky قُوَّة طَبِئِيَّة quwwa ṭabíʿiyya, hebrejsky כּוּחַ טִבְי'י koaḥ ṭiv'í), která byla zodpovědná za růst a reprodukci. S oživujícím pneumatem se pojila „vitalizující schopnost“ (arabsky قُوَّة حَيَوَانِيَّة quwwa ḥajawáníyya, hebrejsky כּוּחַ חַיּוּנִי koaḥ ḥijuni), jíž přínáleželo dýchání a emoce. Konečně s psychickým pneumatem se pojila „psychická schopnost,“ (arabsky قُوَّة نَفْسَانِيَّة quwwa nafsáníyya, hebrejsky כּוּחַ נַפְשִׁי koaḥ nafši), jejímž úkolem bylo zajistit smyslové vnímání a myšlení.²⁸ Od těchto myšlenek se pak odvíjelo zkoumání činnosti těchto center a také krevního oběhu a pulzu.²⁹

Důraz byl též kladen na individuální přístup k pacientovi. Léčený musel lékaři důvěřovat a lékař musel svého pacienta dobře znát, aby byl schopen zohlednit konkrétní postup v případě daného jednotlivce. Proto součástí umění lékaře měly být tzv. diagnóza a prognóza. „Schopnost předpovědět pokud a kdy by pacient mohl zemřít byla jak prostředkem pro lékaře pro vlastní ochranu, tak způsobem, jak demonstrovat své schopnosti v řemesle.“³⁰

1.2.2 Anatomie, chirurgie, patologie a farmakologie

Potřebnou součástí vědomostí byla pochopitelně i znalost anatomie a lékaři si byli této potřeby vědomi. Nicméně touto anatomickou naukou nebyla míněna anatomie v dnešním slova smyslu. Pitvy se téměř neprováděly, a tak se znalost anatomie omezila spíše na Galénovskou anatomickou nauku. Tehdejší anatomická znalost tak sice zahrnovala krevní oběh, přičemž u srdce se ale mluvilo pouze o dvou částech, pravé a levé komoře, a znalost základních lidských orgánů. V světě islámu se neobjevuje žádný anatomický náčrt stavby celého těla až do 14. století.³¹

V chirurgii byly sice známé postupy určitých operací jako tracheotomie, nicméně není jisté, zda tyto operace v arabském světě vůbec někdy byly prováděny. Lékaři dávali přednost nezasahování do lidského těla, třebaže se dokázali vypořádat s takovými úkony jako odstranění krčních mandlí, vyřezávání nádorů a výrůstků na těle či dokonce odstranění kousků kosti při fraktuře lebky za pomoci cylindrické vrtačky. Ostatně zlomeniny a rovnání kostí, společně

---

28 Pormann, *Medieval Islamic medicine*, s. 45.

29 Fialová, Kouba, *Medicína v kontextu západního myšlení*, s. 30.

30 Pormann, *Medieval Islamic medicine*, s. 55.

31 Pormann, *Medieval Islamic medicine*, s. 60.

s ošetřením zranění, byly jedním z hlavních témat tehdejších chirurgických pojednání.³² Do 10. století však chirurgie spadala spíše do kompetence lazebníků a sazečů baněk, do kategorie vědeckého lékařství vstupuje až s dílem *Kniha předpisů* (Kitáb al-tasríf) od Abú al-Kásima al-Zahráwího (936–1013).³³

Nicméně chirurgie nebyla v světě islámu příliš oblíbenou praktikou. Lékaři dávali v léčbě přednost důrazu na životosprávu. Kromě regulace stravování, odpočinku a cvičení a dbaní na hygienu se při léčbě uplatňovala například i terapie hudbou.³⁴ „Pokud nepomohla změna životosprávy, přistupovalo se k léčbě léky. Dalším zdrojem pomoci bylo pouštění žilou a přikládání baněk, k chirurgickému zákroku se přistupovalo až v případě, kdy vše ostatní selhalo.“³⁵

Základní poznatky o nemocech, jejich symptomech a možnostech léčby byly do arabské medicíny, jak už bylo výše zmíněno, převzaty z řecké lékařské literatury. Nemoci byly obvykle popisovány v lékařských textech systémem „od hlavy po paty“, zvláštní pozornost se věnovala horečkám, o něco méně pak například očním chorobám (viz dále), kolikám, hemeroidům, astmatu či otravám jedy. „V několika případech si také mohou arabští lékaři připsat zásluhy za prvenství v popsání chorob, které byly Řekům zjevně neznámé.“ Jedná se o hemofilii, neštovice a spalničky.³⁶

Častým typem literatury na toto téma byly jakési „almanachy“, které sloužily k „prezentaci pravidel stravování a použití léků, ale byly též používány k obeznámení s chorobami a přiřazení jim vhodné léčby.“³⁷ Nejpopulárnějším typem spisů na medicínská témata však byla lékařská kompendia, z nichž můžeme jmenovat tři nejvýznamnější: al-Rází (lat. Rhazes, 865-925) s desetidílným manuálem *Kniha o lékařství pro al-Mansúra* (Kitáb al-manšúrí fi 'l-ṭibb), al-Madžúsí (10. století) s dílem *Kniha o lékařském umění* (Kitáb al-malikí) a Ibn Síná (lat. Avicenna, 980–1037) s dílem *Kánon lékařství* (Kitáb fi 'l-ṭibb).³⁸

Nezapomeňme ale mezi těmito všeobecnými velikány zmínit také díla, která se týkala léčebných látek. Základními díly, o která se arabská farmakologie opírala, bylo Dioskoridovo pojednání *O léčivých látkách*, které popisuje zhruba 1000 položek, a Galénovo pojednání *O síle jednoduchých léků* (De simplicium medicamentorum). V tomto svém pojednání zavedl

---

32 Pormann, *Medieval Islamic medicine*, s. 64–65.

33 Fialová, Kouba, *Medicína v kontextu západního myšlení*, s. 34.

34 Pormann, *Medieval Islamic medicine*, s. 135, viz též Maimonides, *Osm kapitol*, str. 45.

35 Pormann, *Medieval Islamic medicine*, s. 135.

36 Pormann, *Medieval Islamic medicine*, s. 55–56.

37 Pormann, *Medieval Islamic medicine*, s. 68.

38 Pormann, *Medieval Islamic medicine*, str. 70.

Galén inovaci, která se pak stala typickou pro většinu arabských spisů, zabývajících se tímto tématem, a to když seřadil léčivé látky podle abecedního pořádku a vybavil je mimo jiné popisem jejich primárních kvalit, čímž značně usnadnil jejich použití v léčbě využívají humorální teorii.³⁹ Nicméně přes svou bohatost Dioskoridovo a Galénovo dílo na toto téma nebylo pro arabskou medicínu postačující. Se získáváním nových území se objevily mimo jiné i nové použitelné léčivé látky a tak vznikají nová díla, která ta předchozí doplňují a rozšiřují.

1.2.3 Oftalmologie

Zvláštní kapitolu tvoří v arabsko-islámské medicíně oftalmologie. „I když téměř každé obecné kompendium obsahovalo kapitoly na téma očních chorob, nejobsáhleji bylo toto téma pokryté v pojednáních, které se věnovaly pouze tomuto tématu.“⁴⁰ Dá se konstatovat, že téměř každý lékař, který v této době něco znamenal, přispěl do lékařské literatury i pojednáním o očích. Už Hunajn ibn Ishák napsal několik takových pojednání, která byla později přeložena i do latiny a využívána v Evropě. Nejvýznamnější z těchto jeho prací je *Deset pojednání o očích* (Kitáb al-‘Ašr maqálát fi ‘l-‘ujún).⁴¹ V tomto díle se také objevuje nejstarší dochované zobrazení anatomie oka. Také al-Rází nemocím oka věnuje část svého již zmíněného díla *Kniha o lékařství pro al-Mansúra*. Dalšími dílem pojednávajícím o oftalmologii je například *Memorandum oftalmologů* (Tadhkirat al-kaḥḥálín) od Ali Ibn Isy z 10. století. Toto dílo se stalo důležitým pro další vývoj oftalmologie v následujících staletích.⁴² Jaký zájem měli arabští lékaři o oftalmologii, lze ostatně ilustrovat na počtu prací vznikajících na toto téma. Zatímco v řeckém lékařství bylo napsáno pouze pět oftalmologických děl, v arabsko-islámské lékařské tvorbě 8. – 13. století jich bylo napsáno kolem třiceti, přičemž se jich třináct dochovalo až do dnešní doby.⁴³

Častým problémem v zemích islámu byla slepota, možná i z důvodu častějšího výskytu onemocnění trachomem v asijských zemích.⁴⁴ Trachoma byla jedním z onemocnění oka, jehož léčbou se arabsko-islámská medicína zabývala. Značného úspěchu dosáhlo soudobé lékařství i v léčbě trichiázy a šedého zákalu, při jehož léčbě byli lékaři pomocí jehel odstranit či posunout zakalenou část oční čočky tak, aby světlo mohlo pronikat do oka.⁴⁵

39 Pormann, *Medieval Islamic medicine*, s. 51.

40 Pormann, *Medieval Islamic medicine*, s. 60.

41 Ṭibb, *Encyclopaedia of Islam*, s. 452.

42 Lin, *A foundation of western ophthalmology*, s. 41–45.

43 Lin, *A foundation of western ophthalmology*, s. 41–45.

44 Trachom, *Velký lékařský slovník*, <http://lekarske.slovníky.cz/pojem/trachom>, [cit. 2017-06-15].

45 Lin, *A foundation of western ophthalmology*, s. 41–45.

1.3 Praktická základna medicíny

1.3.1 Vzdělání lékaře

Základ všeobecně přijímaného kurikula tvořily Hippokratovské a Galénovy texty, které byly rozšířeny o své komentáře a díla významných arabských autorů. Například perský autor Nizámí-i Arúzí (12. století) jmenuje jako kurikulum správného studenta medicíny tato díla: *Hippokratovy aforismy*, *Šestnáct knih Galénových*, *Všeobsažná kniha medicíny* od al-Rázího, *Kompletní kniha lékařského umění* od al-Majúsího, *Sto traktátů* od Abú Sahl al-Masíhího a *Kánon Medicíny* od Ibn Síny.⁴⁶ Maimonides čerpá ve svém díle kromě Hippokrata a Galéna z děl jako jsou *Kniha o lékařství pro al-Mansúra* (Kitáb al-manṣūrī fi 'l-ṭibb), *Lékařské kompendium* (al-Rází), *Kánon Medicíny* (Ibn Sína), *Kniha úlevy* (Ibn Zuhr)⁴⁷ a dalších.

Při přípravě k povolání lékaře měl člověk několik možností. Jednou z nich bylo samostudium, častěji však docházelo ke studiu u některého již kvalifikovaného lékaře či v nemocnicích.⁴⁸ Díky překladu Hunajna ibn Isháka byla v arabském světě známa Hippokratova přísaha, která byla s mírnými změnami v zemích pod vládou islámu uznávána a která zavazovala lékaře sdílet vědomosti, které se naučil od svého mistra s jeho dětmi a učit je bez poplatku.⁴⁹ Mnoho lékařů, jako Ibn Zuhrové nebo Maimonides, také předalo své lékařské znalosti svým potomkům. Kdo neměl takovéto příbuzenské kontakty, mohl se u lékařského mistra učit za poplatek. Kromě tohoto učňovství bylo také možností zúčastnit se veřejného vyučování, které často probíhalo na veřejných místech jako mešita, tržiště nebo palácové nádvoří. Důležitým centrem studia lékařství byla nemocnice, která byla skvělým místem jak pro získání vědomostí teoretických od místních lékařů, tak příležitostí pro uvádění těchto znalostí do praxe. První škola (madrasa), která se soustředila přímo na vyučování medicíny, vznikla v světě islámu ovšem až roku 1231 zásluhou arabského lékaře al-Dachwára (1170–1230).⁵⁰

Před nástupem osmanské éry neexistovala v světě islámu centrální autorita, která by měla pravomoc udělovat lékařské licence. Osvědčení o schopnosti provozovat lékařskou praxi bylo zpravidla možné získat od úředníků, kteří dohlíželi na provoz trhů, tzv. muhtásibů.⁵¹ Přestože existovaly texty, které instruovaly o tom, co by student medicíny měl znát, aby se mohl stát

46 Pormann, *Medieval Islamic medicine*, s. 85.

47 Rukriglová, *Moše ben Maimon*, s. 345.

48 Téma nemocnic viz kapitola 1.3.2.

49 Bartoš, Fisherová, *Hippokrates*, s. 181–182, též Pormann, *Medieval Islamic medicine*, s. 82.

50 Pormann, *Medieval Islamic medicine*, s. 83.

51 Pormann, *Medieval Islamic medicine*, s. 87, více také Goitein, *A mediterranean society*, Vol II., s. 247.

lékařem, jasně stanovené kurikulum a autorita pro udělování licence k výkonu lékařské praxe v světě islámu chyběly.⁵² Toto dokládá například i snaha židovského lékaře Ibn Džumaje, který apeloval na sultána Sallahúdína, „aby se sám chopil iniciativy a z titulu své funkce prosadil zavedení jasně definovaného kurikula lékařského studia, jehož základ měly tvořit Galénovy a Hippokratovy texty a komentáře osvědčených autorů.“⁵³

Nicméně k tomu, aby se člověk stal dobrým a váženým lékařem, nestačila pouze znalost medicíny. Lékař musel budit důvěru. „Ideálem byl proto lékař schopný, zdvořilé mluvy, laskavý, počestný a diskrétní“.⁵⁴

1.3.2 Lékař v praxi

Pro provozování lékařské praxe bylo mimo jiné nutné oficiální „osvědčení o dobrém chování.“⁵⁵ Student, který dosáhl všech potřebných kvalit mohl přistoupit k praxi jako plnohodnotný lékař a pokud prokázal výjimečné kvality, mohl získat výhodné postavení u dvora a dosáhnout i značného majetku. Jiní, méně úspěšní, provozovali své řemeslo na tržištích. Zde se zpravidla jednalo o příkladače baněk či rovnače kostí. K běžné praxi patřila i léčba v domě lékaře či pacienta. Lukrativnější možností pro práci lékaře, než bylo tržiště, i když pravděpodobně ne tak lákavou jako panovníkův dvůr, byla nemocnice.

Podle Michaela Dolse „se první muslimské nemocnice objevují v pozdním 8. nebo raném 9. století v Iráku a navazují na křesťanskou nestoriánskou tradici.“⁵⁶ Nemocnice (bimastistány) vznikaly po celé muslimské říši, například v Káhiře byla založena nemocnice Násiríja roku 1181 sultánem Sallahúdínem.⁵⁷ Co se však týče území dnešního Španělska, zde byly nemocnice zakládány poměrně pozdě, nejstarší vznikla až roku 1397 v Granadě⁵⁸

Nemocnice byly financovány z charitativních fondů a nadací (sg. waqf, pl. awqáf), které byly založeny některým z předních mužů města, někdy dokonce samotným panovníkem, na finančním zabezpečení nemocnic se též podíleli svými dary uzdravení pacienti.⁵⁹ Pacienty mohli být vysoce postavení hodnostáři, a tak i lékařské⁶⁰ vedení nemocnic bylo svěřeno elit-

52 O vztahu judaismu a potřebnosti licence k výkonu lékařské praxe viz kapitola 2.2.

53 Rukriglová, *Moše ben Maimon*, s. 341.

54 Pormann, *Medieval Islamic medicine*, s. 90.

55 Goitein, *A mediterranean society*, Vol II., s. 251.

56 Pormann, *Medieval Islamic medicine*, s. 96.

57 Rukriglová, *Moše ben Maimon*, s. 342.

58 Pormann, *Medieval Islamic medicine*, s. 100.

59 Rukriglová, *Moše ben Maimon*, s. 342.

60 Na administrativní stránku věci dohlížel tzv. nazir, který obvykle nebyl vyučen medicíně a měl na starosti dohled nad veškerým personálem a zodpovědnost za běh nemocnice obecně. (Pormann, *Medieval Islamic medicine*, s. 100).

ním lékařům jako byl al-Rází.⁶¹ V nemocnici Násiríja pracoval například také Maimonidův syn Abraham.⁶²

„Nemocnice sloužily několika účelům: centrum pro lékařská ošetření, zotavovna pro rekonvalescenci pacientů po nemoci či nehodě, útulek pro psychicky nemocné, dlouhodobě nemocné a staré pacienty bez zázemí, a též jako místo pro lékařské vzdělávání.“⁶³ Stavěny byly do křížového půdorysu s centrální halou uprostřed, která často sloužila jako přednášková místnost, s prostory pro pacienty, odděleně pro muže a ženy, lékaře a ošetřující personál. V každé ze čtyř chodeb se nacházela fontána s čistou vodou, sloužící jako zdroj pitné vody a také vody ke koupelím. K nemocnici přináležela lékárna, kuchyně, sklady a někdy i knihovna.⁶⁴

„Ve vážných případech mohl jako náhrada nemocnice sloužit lékařův dům pro pacienty, kteří si to mohli dovolit, či pro lékařovy přátele.“⁶⁵ Lékaři toto umožnilo snadný dohled nad pacienty, na kterých mu záleželo, a zároveň s pacienty nebylo nutné hýbat, což by jim mohlo přitížit. U některých pacientů bylo například potřebné, aby užívali své léky v časných ranních hodinách za přítomnosti lékaře⁶⁶, na službu v nemocnicích se také nastupovalo velmi časně.⁶⁷ Vytíženost lékařů byla vůbec značná, jak lze vidět na Maimonidově dopise adresovaném Šmuelu ibn Tibonovi z roku 1199.⁶⁸ Lékaři vykonávali návštěvy u významných či vážně nemocných pacientů doma, v případě potřeby navštěvoval lékař pacienta i každý den⁶⁹, ale pacienti také přicházeli k němu a bylo též běžnou praxí, že „lékaři předepisovali lék bez toho, že by pacienta vůbec viděli. Nemoc jim byla popsána a očekávalo se, že na základě tohoto popisu zašlou instrukce, jak nemoc léčit.“⁷⁰ Co se týče léků, lékaři si je často vytvářeli sami, případně je předepsali a následně je vyrobil lékárník.⁷¹

---

61 Pormann, *Medieval Islamic medicine*, s. 98.

62 Rukriglová, *Moše ben Maimon*, s. 343.

63 Pormann, *Medieval Islamic medicine*, s. 101.

64 Pormann, *Medieval Islamic medicine*, s. 100, též Rukriglová, *Moše ben Maimon*, s. 342.

65 Goitein, *A mediterranean society*, Vol II., s. 251.

66 Goitein, *A mediterranean society*, Vol II., s. 254.

67 Goitein, *A mediterranean society*, Vol II., s. 250.

68 Maimonides, *Výběr z korespondence*, s. 366–367.

69 Goitein, *A mediterranean society*, Vol II., s. 254.

70 Goitein, *A mediterranean society*, Vol II., s. 254.

71 Goitein, *A mediterranean society*, Vol II., s. 271.

2 Židovské lékařství a jeho vztah k islámu

2.1 Judaismus a medicína

2.1.1 Přístup judaismu k lékařství a medicíně

V židovské společnosti vždy panoval kladný vztah k lékaři a lékařství. Jako pravý lékař byl vnímán Bůh a lidská lékařská činnost by mohla být chápána jako zasahování do pravomocí Božích. Proto viděly židovské autority jako potřebné zdůraznit, že je lékaři nejen povoleno léčit, ale dokonce je to jeho povinností. Lékařství samo pak není zasahováním do oblastí, které člověku nepřísluší. Byl-li člověku dán dostatečný rozum k tomu, aby dokázal diagnostikovat a léčit nemoc, pak je Boží vůlí, aby toho byl schopen a činil tak. „Stejně jako Bůh stvořil jídlo k zachování lidského zdraví, tak stvořil léky, aby byl nemocný zachován a vyléčen.“⁷² Stejně jako je špatné odmítnout jídlo a říci, mám-li zemřít, tak ať zemřu, a mám-li žít, tak ať přežiji; tak je špatné odmítnout i lék za použití stejného argumentu. Lékař skrze svou práci slouží Bohu, třebaže v první řadě by měl vždy „každý včetně lékaře skládat naději v Boha, který je pravým lékařem.“⁷³ Praktikování medicíny bylo chápáno jako naplňování, toho, co přikazuje Tóra.⁷⁴

Biblicky je moc uzdravovat v rukou Boha,⁷⁵ nicméně je zde počítáno i s činností lékaře, viz například Exodus 21, 19, kde je řečeno: „a zajistí mu léčení“. Tento verš talmudičtí učenci interpretovali jako autorizaci lékaře z Tóry, povolující mu, aby léčil, aniž by jeho činnost byla brána jako intervence proti Boží vůli.⁷⁶ Zajímavým prvkem je také to, že judaismus, poprvé v historii lidstva, požaduje po lékaři, aby pro svou praxi měl licenci (viz Tosefta Gittin 3:13).⁷⁷ Kladný vztah k lékaři, třebaže s odkazem na svrchovanou moc Boží, podepírá ostatně i například apokryfní kniha Sírachovec:

„Vzdávej lékaři patřičnou úctu, protože ho potřebuješ, neboť i jeho stvořil Hospodin. Od Nejvyššího má schopnost léčit a od krále přijímá dary. Lékařské vědění ho vyvyšuje, i u velmožů sklízí obdiv. Hospodin stvořil léčivé byliny ze země a rozumný člověk se jich neodříká. Což nezesládla voda dřevem, aby byla poznána Jeho síla? On

⁷² Steinberg, *Encyclopedia of Jewish Medical Ethics*, s. 636.

⁷³ Steinberg, *Encyclopedia of Jewish Medical Ethics*, s. 636.

⁷⁴ Steinberg, *Encyclopedia of Jewish Medical Ethics*, s. 637.

⁷⁵ Viz 2. Královská 20, 8; Job 5, 18.

⁷⁶ Bava Kama 85a, též Rosner, *Medicine in the Mishneh Torah*, s. 62.

⁷⁷ Steinberg, *Encyclopedia of Jewish Medical Ethics*, s. 799.

sám dal lidem vědění, aby byl oslavován pro své obdivuhodné skutky. Jimi léčí a tiší bolest, lékárník z nich připravuje lék, aby Jeho skutky nevymizely a na zemi aby byl stále Jeho pokoj. Synu, svou nemoc nepodceňuj, ale pros Hospodina, a On tě uzdraví.“⁷⁸

Podobný postoj k lékaři a svrchovanému lékaři Bohu vyjadřuje i Asafova přísaha.⁷⁹

V pojednáváných obdobích se Židé v zemích pod vládou islámu stavěli k lékařské praxi rovněž pozitivně. Maimonides k argumentu vystavěnému již talmudickými učenici přidává argument vycházející z biblického zákona o navrácení ztraceného (Deuteronomium 22, 2). Z něj vyvozuje povinnost navrátit člověku ztracené zdraví.⁸⁰ O obecně příznivém postoji židovstva k lékařské praxi v zemích pod vládou islámu během středověku ostatně svědčí i výrok básníka, historika a geografa Ibn Saíd al-Maghribího, který ve 13. století navštívil Egypt. Zde Maghríbí zmiňuje, že většina předních křesťanů a Židů v zemi jsou buď úředníky nebo lékaři.⁸¹ Mnozí lékaři i lékárníci také často byli při svém povolání hlavami svých komunit či soudci,⁸² případně se angažovali v obchodu s knihami.⁸³ Mezi tyto významné lékaře se řadí Maimonides, Jicchak ben Šlomo Jisraeli a Ibn Džumaj.

Nicméně ne všichni z izraelské pospolitosti sdíleli tento kladný postoj k lékařům a jejich činnosti. V daném období to byli zejména karaité,⁸⁴ kteří prosazovali názor, že jediným pravým lékařem je Bůh a lékařská činnost je stavěním se proti vůli Boží. Už zakladatel karaitského hnutí Anan ben David v 8. století z tohoto důvodu zapovídal používání léků a vyhledávání lékařské pomoci obecně.⁸⁵ Pro zdůvodnění využil biblický verš Ex 15, 26: „já jsem Hospodin, já tě uzdravuji“.⁸⁶ Proto jediným prostředkem, který karaité využívali pro uzdravení, byla modlitba.⁸⁷ Avšak všichni karaité, zdá se, tento názor nebrali jako zcela rozhodující, vzhledem k tomu, že nacházíme zmínky o karaitských lékařích jako byl Ibn Abí l'-Bayan.⁸⁸

---

78 Sírachovec 38, 1–9.

79 Viz kapitola 3.

80 Rosner, *Medicine in the Mishneh Torah*, s. 62–63.

81 Goitein, *A mediterranean society*, Vol II., s. 242.

82 Na téma lékařů viz: Goitein, *A mediterranean society*, Vol II., s. 260, 258, 244; Maimonides, *Výběr z korespondence*, s. 10; na téma lékárníků viz: Goitein, *A mediterranean society*, Vol II., s. 268.

83 Více viz Goitein, *A mediterranean society*, Vol II., s. 258.

84 Karaité jsou příslušníky směru v judaismu, který odmítá autoritu rabínské literatury a jako autoritativní v oblasti náboženského práva přijímá pouze hebrejskou Bibli.

85 Jacob Zimmels, *Magicians, theologians and doctors*, s. 6.

86 Anan ben David, *Jewish Encyclopedia*, <http://jewishencyclopedia.com/articles/1460-anan-ben-david>, [cit. 2017-04-19].

87 Rosner, *Medicine in the Mishneh Torah*, s. 61.

88 Goitein, *A mediterranean society*, Vol II., s. 265, též Ashtor-Strauss, *Saladin and the Jews*, s. 313.

V rámci rabínského judaismu ovšem převládl pozitivní názor na lékařství. Mezi výše zmíněnými argumenty, proč by měl lékař léčit, nelze opomenout další, a to důraz judaismu na ochranu lidského života (*pikuach nefesh*).⁸⁹ Tento princip stanovuje, že život je třeba chránit i za cenu porušení náboženských příkázání. Vyjímkou, kdy je lepší obětovat život, je pouze případ modloslužby, smilstva či vraždy. Z důvodu vážné nemoci nebo těhotenství je možné upustit od postu, porušit šabat, posunout čas modlitby, dokonce upustit od obřízky nebo košer stravování.⁹⁰

Do pojednání o činnostech, které je možné o šabat dělat a které jsou naopak zapovězeny, zahrnuje Maimonides v *Mišne Tora* (Šabat) i činnosti, které je možné vykonávat o šabat kvůli potřebě nemocného, jehož život je v ohrožení. Dle Maimonida je v takovémto případě o šabat možné nosit obvazy,⁹¹ vařit jídlo pro nemocného, rozsvítit či zhasnout lampu, ohřát vodu či omýt nemocného, to vše podle jeho potřeby.⁹² Navíc Maimonides stanovuje, že kvůli jakékoliv nemoci, o níž by lékař řekl, že je nebezpečná, může být šabat porušen.⁹³ Nicméně pokud není člověk nemocen na smrt, jeho potřeby, které by vedly k porušení některého z příkázání, by měly být o šabat obstarány nežidem, kterému ovšem může být řečeno, co a jak má být uděláno.⁹⁴ Stejně tak je přístupováno k ženě rodičce či ženě krátce po porodu. Může pro ni být zavolána porodní bába a také pro ni může být rozsvíceno světlo, může pro ní být rozdělán oheň pro zahřátí. Obdobné úlevy pro nemocného a těhotnou ženu stanovuje Maimonides například i na Jom kipur.⁹⁵ Všeobecně lze stanovit, že pro cokoliv, co ohrožuje život, je možné šabat či svátek porušit. Toto se tedy vztahuje jak na nemoc, tak zranění, ohrožení kvůli nehodě či těhotenství.⁹⁶

Ze zdravotních důvodů bylo také možné odložit nebo zcela zrušit obřízku. K odložení obřízky docházelo při nemoci dítěte, ať už se jednalo o horečku, novorozeneckou žloutenku či zranění. V tomto případě se s obřízkou čekalo až do uplynutí 7 dnů ode dne, kdy se dítě uzdravilo. Pokud došlo ke smrti dvou chlapců v rodině v důsledku obřízky, ať už dvou synů jedné matky či synů dvou sester, další narozený chlapec nebyl vůbec obřezáván.⁹⁷ Problémem obřízky a jejího odložení se zabývá i Maimonides, když konstatuje, že by člověk „měl obřezat

89 Na téma *pikuach nefesh* viz Steinberg, *Encyclopedia of Jewish Medical Ethics*, s. 272.

90 Rosner, *Medicine in the Mishneh Torah*, s. 109.

91 Maimonides, *Mišne Tora*, Šabat 19:3.

92 Maimonides, *Mišne Tora*, Šabat 2,2; též Rosner, *Medicine in the Mishneh Torah*, s. 110.

93 Maimonides, *Mišne Tora*, Šabat 2, 5; též Rosner, *Medicine in the Mishneh Torah*, s. 111.

94 Maimonides, *Mišne Tora*, Šabat 2, 10; též Rosner, *Medicine in the Mishneh Torah*, s. 112.

95 Rosner, *Medicine in the Mishneh Torah*, s. 118–119.

96 Steinberg, *Encyclopedia of Jewish Medical Ethics*, s. 874, Rosner, *Medicine in the Mishneh Torah*, s. 116–118.

97 Steinberg, *Encyclopedia of Jewish Medical Ethics*, s. 207–212.

pouze dítě, které není nikterak nemocné, protože [vyhnutí] se ohrožení života má přednost před vším. Je přece možné obřezat [dítě] později, ale je navždy nemožné vrátit jediný život z Izraele.“⁹⁸

2.1.2 Lékařská praxe

Mezi ústupky z důvodu nemoci patří i povolení, které uděluje Maimonides lékaři, který musel jít za pacientem brzy ráno. V případě, že není zbytí, mu povoluje pronést „ranní modlitby hned za úsvitu ještě před východem slunce“.⁹⁹ Jak už bylo ostatně řečeno výše, návštěvy pacientů v časných ranních hodinách nebyly v životě lékaře ničím zvláštním. Tento jev zmiňuje Maimonides ve svém dopise Šmuelu ibn Tibonovi.¹⁰⁰ Také Jehuda ha-Levi (11.–12. století), který se během svého pobytu ve Španělsku věnoval lékařské praxi, se ve svém dopise do Narbonne zmiňuje, že „pracuje nejen dnem a nocí, ale také v době, kdy není ani den ani noc“.¹⁰¹

Lékaři byla tedy povinnost léčit stanovena už podle zákona ochrany života. Navíc bylo již v Talmudu u lékaře ceněnou vlastností, byl-li ochoten léčit chudé zdarma. Potřební a chudí nemocní byli obcí finančně podporováni a také lékaři často v případě chudých pacientů za své služby nežádali odměnu.¹⁰² Bohatší vrstvy pak samozřejmě byly léčeny za poplatky. Také Talmud stanovuje, že by si lékař měl za svou práci účtovat poplatky. Jicchak Jisraeli pak dokonce zmiňuje, že tomu tak je z toho důvodu, aby lékař věnoval problémům pacienta řádnou pozornost.¹⁰³

Jedním z problematických bodů judaismu je také léčení svého vlastního rodiče. Problematika tohoto bodu vychází z diskutovaného oddílu z Exodu 21:15, kde je vyřčen zákaz napadnout svého rodiče a ze kterého učinili talmudičtí učenci závěr, že je zakázáno jakkoliv zranit rodiče tak, že mu teče krev.¹⁰⁴ Podle Maimonida není lékař hnán k odpovědnosti za ošetření svého rodiče, nicméně měl by se tomu vyhnout, ledaže by nebyla jiná možnost. I v tomto případě však musí nejdříve od svého rodiče obdržet k takovému činu povolení.¹⁰⁵

---

98 Maimonides, *Mišne Tora*, Mila 1:18; též Rosner, *Medicine in the Mishneh Torah*, s. 269.

99 Steinberg, *Encyclopedia of Jewish Medical Ethics*, s. 798.

100 Maimonides, *Výběr z korespondence*, s. 366.

101 Goitein, *A mediterranean society*, Vol II., s. 260.

102 Goitein, *A mediterranean society*, Vol II., s. 133.

103 Steinberg, *Encyclopedia of Jewish Medical Ethics*, s. 800.

104 Steinberg, *Encyclopedia of Jewish Medical Ethics*, s. 772.

105 Maimonides, *Mišne Tora*, Mamrim 5; též Rosner, *Medicine in the Mishneh Torah*, s. 64.

2.2 Mezináboženské vztahy

V světě islámu se Židé, stejně jako křesťané a zoroastrovci, nalézali ve statusu dhimmí nebo též „chráněného obyvatelstva“, od kapitulační smlouvy formulující podmínky podmanění nemuslimů (dhimma). Výměnou za podřízení se dhimmí islámu jakožto nadřazenému náboženství a jeho jurisdikci a zaplacení daně z hlavy (džizjy) se muslimové zavazovali k ochraně života a majetku příslušníků „chráněného obyvatelstva“.¹⁰⁶ Podmínky soužití muslimů a dhimmí stanovovala tzv. Umarova smlouva. Datace této smlouvy je nejistá¹⁰⁷, nicméně její podstata vychází z toho, co ustanovil Mohamed v Arábii a jsou ovlivněná byzantským právem. Tato smlouva stanovovala kromě placení džizjy také různá omezení, týkající se náboženských projevů, stavby modliteben, oblékání, a též vylučovala dhimmí z veřejných úřadů. Tato omezení nebyla však kromě kritičtějších období dodržována s velkou pečlivostí, jak lze ukázat třeba na příkladu Šmuela ibn Nagrely, který se v 11. století stal dokonce v Granadě vezírem. „V důsledku nadřazenosti islámu nad ostatními náboženstvími nemohla mezi muslimem a nemuslimem za žádných okolností panovat rovnost“¹⁰⁸, nicméně pokud si Židé uvědomovali svou vlastní pozici, neomezovalo je to příliš v okruhu profesí. Židé se tak věnovali barvířství, sklářství, zpracování kovů, tkalcovství, výrobě hedvábí, pekařství, vinařství, zemědělství, finančnictví, obchodu a lékařství.¹⁰⁹

Jak už bylo výše řečeno, Židé se zapojili do lékařské profese a to jak svou překladatelskou činností a autorstvím mnoha lékařských pojednání, tak lékařskou praxí. Nicméně jejich postavení ve společnosti, která byla majoritně muslimská, přinášelo také jistá úskalí. Určitá omezení mezispolečenských vztahů vzešla nejen z popudu majoritní společnosti, ale také od Židů samotných, již z důvodu dodržení náboženských předpisů judaismu. Nejinak tomu bylo i v oblasti medicíny.

Konečně k otázce léčení nežidů se Maimonides vyjádřil ve své *Mišne Tora* takto: „[...] je zakázáno léčit modloslužebníka, a to i za odměnu. Pokud z něj však má [člověk] strach či se obává, že by to způsobilo nepřátelství, může [jej] léčit za plat, ale bez poplatku je toto zakázáno“.¹¹⁰ Zároveň zde lze upozornit na názor, který zastával jak Maimonides, tak další středověcí židovští myslitelé, podle kterého islám a křesťanství „plní funkci zdokonalování poznání

---

¹⁰⁶ Boušek, *Právní postavení Židů*, s. 94.

¹⁰⁷ Autorství je připisováno ibn al-Chattábovi (634–644), ale žádný z textů dokumentu nelze datovat dříve než do 10. nebo 11. století.

¹⁰⁸ Boušek, *Právní postavení Židů*, s. 93.

¹⁰⁹ Cohen, *Pod křížem a půlměsícem*, s. 194.

¹¹⁰ Maimonides, *Mišne Tora*, 'Avodat Kochavim 10:2.

a morálky lidstva potlačováním pohanství a modloslužby, a tak přispívají ke zdokonalování poznání Boha, jež vyvrcholí příchodem mesiáše.“¹¹¹ Zároveň zde máme Maimoniovu odpověď rabimu Ovadjovi, konvertitovi, kde mu na dotaz ohledně islámu a modloslužby odpovídá: „Muslimové vůbec nejsou modloslužebníky, modloslužba jim již byla vyťata z úst i srdcí a jedinstvo Boží vyznávají bez nejmenší poskvrny.“¹¹² Do jisté míry lze u tohoto výroku uvažovat jistou toleranci, kterou chtěl Maimonides Ovadjovi ulehčit, nicméně byl-li ochoten pronést takovýto výrok, je zřejmé, že jeho přístup k islámu se značně lišil od přístupu k modloslužbě. Není tedy zcela jisté, zda by sám Maimonides ospravedlnil důvod pro porušení svého vlastního ustanovení o neléčení modloslužebníka podle podmínky „aby nebylo způsobeno nepřátelství“ či by prostě kvalifikoval muslima jakožto nemodloslužebníka.

I přes rozsáhlé zapojení Židů do majoritní muslimské společnosti nelze říci, že vztahy mezi jednotlivými společenstvími byly ideální. Pro ilustraci lze zmínit příběh o židovském lékaři z Tripolis (Libye). Tomu bylo nabídnuto za vyléčení sultána z Gabes (Tunisko) tisíc dinárů. Tento lékař se však obával, že by sultána nebyl schopen vyléčit. Proto se pokusil podplatit místní vládcu, aby nemusel sultánova předvolání uposlechnout. Místní vládci namísto přijetí úplatku ale vzali do vazby všechny důležité židovské osobnosti z města, aby ho přinutili ke spolupráci. Naštěstí pro lékaře sultán zemřel dříve, než k němu lékař stihl dorazit.¹¹³

Tento narativ nám dokládá dva aspekty lékařské praxe. První z nich ukazuje, že jakkoliv byly Židé včleněni do majoritní společnosti, stále byli od ní natolik odděleni, že byli vnímáni jako samostatná skupina, která je stíhatelná jako celek za činy jednotlivého jejího člena. Faktem také ale je, že lékař nechtěl sultána léčit ne kvůli jeho příslušnost ke skupině s odlišným náboženským vyznáním, nýbrž kvůli povaze jeho nemoci. Zároveň sultán sám neshledává nikterak problematickým nechat se v případě potřeby léčit židovským lékařem. Tyto dvě skutečnosti tedy svědčí spíše o židovské integraci do majoritní společnosti jako o úspěšné.

Dalším příkladem o tomto začlenění je ostatně sám Maimonides a množství dalších lékařů, provozujících svou praxi, studujících stejnou lékařskou literaturu a píšících svá lékařská pojednání, která byla studována i muslimskými učiteli.¹¹⁴

V dokumentech káhirské genizy také nalézáme dokumenty o muslimských lékařích léčících židovské pacienty a také o židovských lékařích léčících muslimské pacienty.¹¹⁵ Ostatně samotný prvek zapojení se židovských lékařů do práce v nemocnicích toto též potvrzuje. Zají-

---

111 Boušek, *Polemika judaismu*, s. 91.

112 Maimonides, *Výběr z korepondence*, s. 169.

113 Goitein, *A mediterranean society*, Vol II., s. 256.

114 Kathryn A. Miller, *Doctors without Borders*, s. 109–130.

115 Goitein, *A mediterranean society*, Vol II., s. 256.

mavé ale je, že ačkoliv byla práce židovských lékařů běžným jevem, nenalzáme v káhirske genize doklady o tom, že by v těchto nemocnicích byli ošetřováni židovští pacienti. S.D. Goitein navrhuje, že tomu tak bylo z důvodu nábožensky nevhodného stravování. Dodává, že v „těchto dnech by lidé nesouhlasili s přestoupením nařízení svého náboženství, i když jim to bylo doporučeno ze zdravotních důvodů.“¹¹⁶ S teorií o stravovacích návycích lze jistě souhlasit, nicméně je třeba zde upozornit na výše zmíněný přístup židovství k medicíně a důležitosti života.¹¹⁷ Podle již vyloženého přístupu judaismu k přikázání a ošetření nemocného má přednost ochrana života před přikázáním. Z hlediska návštěvnosti nemocnic je ovšem pravděpodobné, že Židé preferovali soukromou návštěvu lékaře, pokud tím měli možnost se porušení přikázání vyhnout.

Goitein v souvislosti s jmenovaným výrokem o přestoupení přikázání ze zdravotních důvodů uvádí příklad sultána Sallahúдина, který odmítl požití vína, i když mu bylo jeho lékařem doporučeno jako lék proti kolice.¹¹⁸ Užívání vína jakožto léčebného prostředku mohlo vůbec být jedním z problematických bodů ve vztazích mezi Židy a muslimy. Židé v konzumaci vína nemají omezení, ba naopak, víno v jejich náboženském životě hraje velice důležitou roli. Víno je součástí každotýdenní šabatové bohoslužby, slavení svátků (např. Pesach) i rituálů, spojujících se s důležitými stádii života, jako je obřizka či svatba.¹¹⁹ Už v hebrejské Bibli (Tanachu) nacházíme o vínu několik pochvalných zmínek¹²⁰ a i z těch méně pochvalných či neutrálních je zjevné, že víno bylo pro Židy běžnou součástí života, třebaže se nedoporučovala jeho nadměrná konzumace¹²¹. Podobný přístup měli k vínu i talmudičtí učenci. Považovali ho za kladné z hlediska zažívání, prospěšné pro zdraví a potěšující srdce.¹²²

V traktátu Bava Batra je dokonce řečeno, že „víno je nejlepším uzdravujícím prostředkem, teprve není-li k dispozici víno, jsou třeba léky“.¹²³ Stejně tak i Maimonides považoval víno za dobrý léčebný prostředek¹²⁴ a podle četných zmínek o něm jej zřejmě také při léčbě využíval.¹²⁵ Nicméně židovský lékař musel k léčbě svých pacientů být znalý i náboženských předpi-

---

116 Goitein, *A mediterranean society*, Vol II., s. 251.

117 Viz kapitola 2.1.

118 Goitein, *A mediterranean society*, Vol II., s. 251.

119 Steinberg, *Eyclopedia of Jewish Medical Ethics*, s. 342.

120 Žalm 104,15; Přísloví 31,6.

121 Izaiáš 5,10; Kazatel 10,17.

122 Rosner, *Medicine in the Mishneh Torah*, s. 255.

123 Bava Batra 58b, též heslo „Wine“, *Jewish Encyclopedia*,

<http://www.jewishencyclopedia.com/articles/14941-wine>, [cit. 2017-06-22], též Rosner, *Medicine in the Mishneh Torah*, s. 255.

124 Například ve spise *O životosprávě* konstatuje, že „je známo všem lékařům, že nejlepším na zažívání je to, co je v islámu zakázáno, to jest víno.“ (Maimonides, *ha-Nahagat ha-bri'ut*, s. 38).

125 Rosner, *Medicine in the Mishneh Torah*, s. 256–257.

sů víry, kterou vyznával jeho pacient. Maimonides ošetřoval také muslimy, konečně patřil mezi lékaře na Sallahúdinově dvoře, a jelikož islám víno zakazuje, musel se využití vína při léčbě těchto pacientů vyhnout. Namísto vína tedy pak doporučoval použít med,¹²⁶ který byl též znám pro své léčebné účinky. Lze dokonce nalézt omluvu Maimonida v dopise jednomu ze svých muslimských pacientů, že doporučuje víno a hudbu, které jsou jeho (pacienta) náboženským právem zapovězeny.¹²⁷

2.2.1 Spolupráce mezi lékaři

Dle Kathryn A. Miller v muslimské společnosti dané doby se nekladl důraz na náboženskou příslušnost, ale na vědomosti. Židé patřili jak mezi nemocniční personál, tak mezi lékaře na panovnických dvorech¹²⁸. Také, jak už bylo zmíněno výše, přispěli významně k lékařským dílům dané doby. Toto ostatně potvrzuje i Ibn Saíd al-Andalusí z Toleda (1029–1070), který ve svém díle *Klasifikace národů* (Ṭabaqát al-umam) věnuje kapitolu „synům Izraele“ a jejich přínosu medicíně, zejména pak právě jejich významným lékařským dílům. Zároveň probíhala výměna informací i na rovině učitelů a jejich žáků, kdy pod muslimskými učiteli studovali křesťanští či židovští žáci a naopak. U muslimů se tak učili židovství lékaři Jichak Jisraeli či Afráím ben al-Zaffán,¹²⁹ z židovských lékařů, majících mezi svými žáky muslimy, můžeme jmenovat Ibn Džumaje (12. století) či Davida ben Šeloma (13. století).¹³⁰

---

126 Rosner, *Medicine in the Mishneh Torah*, s. 256.

127 Kathryn A. Miller, *Doctors without Borders*, s. 109–130.

128 Na Sallahúdinově dvoře pracovalo dvacet jedna osobních lékařů, z toho osm muslimů, osm Židů a pět křesťanů, viz Rukriglová *Moše ben Maimon*, s. 340.

129 Také mu bylo dovoleno postavit rozsáhlou knihovnu obsahující především lékařské spisy.

130 Kathryn A. Miller, *Doctors without Borders*, s. 109–130.

3 Lékařské přísahy a modlitby

Zvláštním a zajímavým typem děl v lékařství jsou lékařské přísahy, přesto jim nebyla až dosud věnována větší pozornost. V této práci je zamýšleno tento žánr alespoň zhruba představit. Lékařům 9.–12. století v zemích pod vládou islámu byla, jak bylo zmíněno výše, známa Hippokratova přísaha z překladu Hunajna Ibn Isháka. Obě náboženství, jak islám, tak judaismus, si přísahu upravila k obrazu svému. Muslimové zaměnili bohy v Hippokratově přísaze za Alláha, ale kupodivu ponechali zmínku o Asklépiovi. V judaismu se objevují jak variace na Hippokratovu přísahu v podobě Asafovy přísahy¹³¹ v knize *Kniha Léčiv* (Sefer ha-Refuot), tak přímo modlitby lékařů. Takovou modlitbou je kupříkladu Modlitba lékaře od Jehudy ha-Leviho. Velikán své doby, Moše Maimonides, sice žádnou takovouto modlitbu sám nevytvořil, nicméně je mu připisována tzv. Maimonidova modlitba. Ta ovšem byla pravděpodobně vytvořena až v 18. století rukou Marcuse Herze. K mladším lékařským přísahám patří také lékařská přísaha židovského lékaře portugalského původu Amata Lusitana, kterou napsal v Soluni roku 1559. Kromě těchto přísah a modliteb bude v této kapitole použita k analýze také již výše zmíněná kapitola 38 z apokryfní knihy Sírachovec, která se svou stylistikou těmto přísahám a modlitbám podobá. Existují jistě i další takovéto přísahy, pro rozbor však byly vybrány zejména ty, které odpovídají svým vznikem období, kterému se práce věnuje či staršímu, a tedy mohly být lékařům pojednávaného období známy. Pro doplnění představy a ilustraci vývoje tohoto žánru byla přidána také lékařská přísaha Amata Lusitana a též Maimonidova modlitba, třebaže pochází z novějšího období. Jelikož se Asafova přísaha, ha-Leviho modlitba a lékařská přísaha Amata Lusitana, pokud známo, dosud neobjevily v češtině, byly v této práci z hebrejštiny přeloženy, přičemž jejich originály jsou k nahlédnutí v přílohách.

3.1 Hippokratova a Asafova přísaha

Přestože byla Hippokratova přísaha důležitým textem pro další vývoj medicíny, její původ i autor jsou nejisté. První zmínky o této přísaze se objevují až v 1. století n. l., kdy ji výslovně uvádí Erótianův glosář. Tento glosář vychází z helenistických zdrojů, podle kterých by datace přísahy odpovídala 3. století př. n. l. Ve stejné době ovšem na přísahu odkazuje též lékař Scri-

---

¹³¹ V originále se přísaha nazývá Přísaha Asafa lékaře, pro práci v textem však budu používat termínu Asafova přísaha.

bonius Largus tvrzením, že tato přísaha byla součástí zahájení studia lékařství samotným Hippokratem.¹³² Pro tuto práci je podstatné, že přísaha byla přeložena do arabštiny a tedy byla v arabském světě známa. Z důvodu další práce s textem Hippokratovy přísahy je, i přes obecné povědomí o tomto textu, uvedeno její plné znění.

Přisahám při Appolónovi lékaři, při Asklépiovi, Hygiei a Panakei i při všech bozích a bohyních, které si беру za svědky, že splním podle svých schopností i svého úsudku tuto přísahu a tuto smlouvu: toho, kdo mě vyučil tomuto umění, budu považovat za rovného svým rodičům a budu s ním sdílet život, a ocitl-li by se v nouzi, budu mu ku pomoci; jeho syny budu mít za rovné svým bratrům, a budou-li chtít, naučím je tomuto umění bez nároku na mzdu a bez písemného ujednání; stejně tak předám znalost písemných pravidel i ústních instrukcí a veškeré další nauky svým synům i synům toho, kdo mě vyučil, i žákům vázaným smlouvou a lékařskou přísahou, avšak nikomu jinému.

Budu dávat rady stran životosprávy ku prospěchu nemocných podle svých schopností i svého úsudku; zdržím se také způsobit škodu na zdraví i jakoukoli nespravedlnost.

Nepodám nikomu smrtící lék, i kdybych o to byl požádán, ani nikomu jinému nedám doporučení v tomto smyslu; stejně tak nepodám ženě přípravek vedoucí k potratu.

Své umění i svůj život budu vést v čistotě a zbožnosti.

Nepoužiji také nůž, a to ani u těch, kdo trpí kameny, nýbrž přenechám to mužům, kteří tuto činnost vykonávají. Do všech domů, do nichž vstoupím, tak učiním ve prospěch nemocných, jsa dalek veškeré zamýšlené nespravedlnosti i zlého úmyslu, a zvláště se zdržím sexuálního styku jak se ženami, tak s muži, svobodnými stejně jako s otroky.

Ať už bych viděl nebo slyšel během léčby i mimo ni cokoli, týkající se života lidí, co nikterak nemá být šířeno dále, uchovám to v tajnosti, maje za to, že takové věci jsou předmětem mlčení.

Pokud dodržím a neporuším tuto přísahu, kéž je mi dáno užívat život i umění a být navždy obdařen slávou u všech lidí; pokud ji však poruším a přestoupím, necht' mě stihne opak toho všeho.¹³³

Asafova přísaha a *Kniha Léčiv* (Sefer ha-Refu'ot), v níž je přísaha obsažena, mají dataci podobně nejistou jako Hippokratova přísaha. Uváděna je datace mezi 6. a 10. stoletím n. l. Vzhledem k citacím Hippokrata a Galéna v předmluvě díla lze stanovit, že není starší než

132 Bartoš, Fisherová, *Hippokrates*, s. 153–154.

133 Text přísahy převzat z Bartoš, Fisherová, *Hippokrates*, s. 203–204.

z počátku 3. století n.l.¹³⁴ První věrohodná zmínka o Asafově přísaze v pochází od Šabtaje Donola (10. století), je tedy možné říci, že Asafova přísaha vzniká nejpozději právě v tomto století.¹³⁵ Sporným bodem zůstává, do jaké míry byla tato přísaha mezi židovstvem v zemích islámu známa, nicméně ji zmiňují takové autority jako Raši a Chaj Gaon.¹³⁶ Proto lze předpokládat, že byla v židovském světě nejpozději od 10. století známa. Autorovo jméno, Asaf ben Berechiah, lze najít již v Paralipomenon 6,24,¹³⁷ ve výčtu levijských zpěváků sloužících při stanu setkávání, ustanovených králem Davidem, nicméně vzhledem k výše zmíněné dataci *Sefer Refuot* lze předpokládat, že jediným spojením s touto biblickou postavou je shoda jmen.

Toto je smlouva, kterou uzavřel Asaf ben Berechiah a Jochanan ben Zavda se svými žáky. Zapřísáhli je těmito slovy:

Neusilujte o usmrcení žádné duše nápojem z kořene ani se nestýkejte s žádnou těhotnou ženou tak, aby potratila. Nebudete toužit po žádné krásné ženě, abyste s ní páchali nevěrou. Neodhalíte tajemství člověka, který vám bude důvěřovat. Nevezmete žádný úplatek za zničení a zahubení. Nezatvrdíte svá srdce, nýbrž se slitujete nad ponížným a chudým a budete ho léčit. Nenazvete dobré zlým a zlé dobrým. Nebudete se řídit pravidly čarodějů a sdružovat se s nimi, zaříkávat a čarovat, a neoddělíte tak muže od jeho ženy ani ženu od milého jejího mládí. Nebudete toužit po bohatství ani úplatku, kvůli němuž byste napomohli vášni či chtíči. Nebudete nápomocni žádné modloslužbě ani svým léčením pro ni léčit. A ani se nebudete v léčení spoléhat na žádnou z věcí modloslužby, nýbrž budete opovrhovat, zavrhovat a nenávidět její služebníky a všechny, kdo na ně spoléhají a navádí k tomu na ně spoléhat, neboť ti všichni jsou jen prázdní a zpronevěření a jejich duch je mrtvý – svá těla nezachránili, jak by mohli zachránit někoho, kdo žije?

Ale ty se spolehni na Hospodina Boha, Boha pravdivého, Boha živého, neboť On usmrcuje a oživuje, ničí i uzdravuje, učí člověka poznání a také zachraňuje, ničí v spravedlnosti a právu a uzdravuje v milosrdenství a slitování. Nebude před ním skryta žádná lest a nepravost, neboť před jeho očima není skryto nic. Dává vzrůst léčivým rostlinám a vkládá do srdcí moudrých porozumění k léčení ze svého velkého milosrdenství, aby vešly tyto divy ve známost v pospolitosti mnohých a aby poznal každý živý tvor, že On jej učinil a mimo Něj není záchrany. Neboť národy spoléhají na modly, které je nevysvobodí z jejich těžkostí a nezachrání z jejich trápení, protože skládají svá očekávání a naději v mrtvé. Proto je správné se od nich oddělit a nebrat je vážně, ale vzdálit se od jejich modlářských ohavností a přilnout ke jménu Hospodina, jenž je

134 Bartoš, Fisherová, *Hippokrates*, s. 180.

135 Asaph ben Berechiah, Jewish Encyclopedia, <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/1877-asaph-ben-berechiah> [cit. 2017-06-13].

136 Asaph ben Berechiah, Jewish Encyclopedia, <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/1877-asaph-ben-berechiah> [cit. 2017-06-13].

137 V hebrejském originále se tento verš nachází v Paralipomenon 6,39.

Bohem duchu každého těla a jehož rukou je možné usmrtit i dát život duši všeho živého a není, kdo by zachránil z jeho ruky. Pamatujte na něj v každý čas a hledejte ho v pravdě a upřímnosti a v dokonalé cestě. Pak budete mít úspěch ve všem, co budete dělat a bude vám pomoci v úspěchu vašich rukou a budete blahoslavení všemi ústy. A národy opustí svá božstva a modly a budou dychtit po službě Bohu stejně jako vy, neboť poznají, že věří v prázdnotu a namáhají se pro nic a budou úpěti k Bohu, ale On jejich situaci nezlepší a nezachrání je.

Bud'te silní a nenechte své ruce zeslábnout, neboť se vám za vaši činnost dostane odměny a Bůh bude s vámi, pokud vy budete s Ním. A když budete zachovávat Jeho smlouvu a budete chodit v Jeho zákonech a přilnete k nim, pak budete považováni za svaté v očích všeho stvoření a bude řečeno: Blahoslavení lidu tohoto, blahoslavení jsou ti, jejichž Bohem je Hospodin.

Odpověděli žáci a řekli:

Vše, k čemu jste nás napomenuli a co jste nám přikázali, se stane, neboť je přikázáním Tóry, abychom to učinili celým svým srdcem, celou svou duší a celou svou silou,¹³⁸ abychom tak učinili, poslechli a neodvrátili se ani napravo ani nalevo. A požehnali jim ve jménu Boha Nejvyššího, Boha nebes i země.

I přidali ještě ke své řeči a řekli jim: Hospodin Bůh a Jeho svatost a Jeho Tóra jsou vám svědky, že před Ním budete mít bázeň a neodvrátíte se od jeho přikázání a budete se řídit jeho zákony a budete přímého srdce. Neodchýlíte se kvůli zisku, abyste pomohli bezbožníku proti nevinnému. Neposkytnete žádnému muži ani ženě smrtelnou dávku lektvaru k umrcení druhá, neprozradíte jejich přísady, nepředáte je žádnému člověku ani nebudete o žádné takové věci mluvit. Nepronijete při žádné lékařské práci krev. Nebudete toužit po způsobení nemoci žádnému člověku ani neurychlíte jeho smrt a neproniknete do jeho těla kovovým nástrojem ani ho nespálíte ohněm, ale vyšetříte ho dvakrát a třikrát a teprve potom dáte svoji radu. A nenecháte se ovládnout zlým duchem, který by vás ve vašich očích a srdcích učinil velikými. Nebudete se mstít na nemocném člověku a nezměníte svou výpověď kvůli nikomu, kdo nenávidí Hospodina, našeho Boha. Ba naopak, budete zachovávat Jeho nařízení a příkazy, abyste chodili po všech Jeho cestách, tak abyste našli v Jeho očích milost. Bud'te čistí, věrní a praví.

Tak Asaf a Jochanan poučili a zapřísáhli své žáky.¹³⁹

Přestože Asafova přísaha vychází z Hippokratovy, nalézáme v nich mnohé odlišnosti. Už ve formě je zřetelný rozdíl. Hippokratova přísaha je psána jako přísaha v monologu jednotliv-

¹³⁸ Tento obrat je převzat z biblické knihy Deuteronomium 6,5.

¹³⁹ Hebrejský originál viz příloha č. 1, při překladu bylo též použito anglické verze, viz Oath of Asaph, Encyclopedia.com, <http://www.encyclopedia.com/science/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/oath-asaph>, [cit. 2017-07-18].

ce, který sám slibuje zachování určitých lékařských zásad a sám pro sebe si přivolává šťastný život či prokletí podle svého jednání. Asafova přísaha je vystavěna na konceptu, kdy dva učitelé, Asaf ben Berechiah a Jochanan ben Zavda, poučují své žáky. Zároveň se zde objevuje prvek jakéhosi dialogu, kdy žáci odpovídají na poučení svých mistrů a slibují zachovávat věrnost tomu, co jim bylo nařízeno. Na oplátku je jim požehnáno a přislíbeno blaho a svatost „v očích všeho stvoření“. Podmínkou však není správné vykonávání lékařské činnosti, jak tomu bylo u Hippokrata, nýbrž zachovávání smlouvy s Bohem a naplňování Jeho přikázání.

Asi nejvýraznějším prvkem, který Asafovu přísahu odlišuje od Hippokratovy, je právě jasná náboženská orientace textu. Hippokratova přísaha je téměř sekulárního rázu, jedinou připomínkou řeckého náboženství je úvodní věta, kde jsou bohové vzýváni jako svědci, že lékař dodrží přísahu, případně pravděpodobně měli podle jejího zachování či nezachování lékaři náležitě odplatit. Asafova přísaha nejenže neustále připomíná Boha jako toho, který rozhoduje o zdraví a nemoci člověka, nýbrž klade i důraz na Jeho svrchovanost a potřebu plnit Jeho přikázání. Stejně tak lékařova činnost je naplňováním Božích přikázání a oslavou Boží svrchovanosti a slávy. Úspěch v činnosti pak závisí na přilnutí k Hospodinu a jeho zákonu, kdy lékař nejenže skrze službu přináší uzdravení, ale také vydává svědectví o živém Bohu. S tím se pojí i odmítnutí modloslužby. Asafova přísaha varuje před zaměňováním dobrého za zlé a opačně a vzápětí pokračuje varováním před sdružováním se s čaroději a napomáhání modloslužbě.

Zatímco přísahající Hippokratovou přísahou se k ní staví jako k výčtu povinností, které by měl jako lékař vykonávat, v pojetí Asafovy přísahy jsou naopak představeny činnosti, které by lékař činit neměl. Hippokratova přísaha tedy zavazuje lékaře, aby neopomíjel určité povinnosti. Asafova přísaha však působí dojmem, že není třeba dále rozvíjet, co je ustanoveno k činění, ale spíše se snaží o varování lékaře před sklouznutím ke způsobům, které by byly nevhodné. Proto ve svém textu využívá záporů k zdůraznění činností, kterých by se správný lékař měl vyvarovat. V kontrastu k tomu je ovšem v částech, pojednávajících o Bohu, využito vět kladných.

Co se týče konkrétního obsahu těchto dvou lékařských přísah, kromě pasáží v Asafově přísaze s důrazem na víru v Boha lze upozornit také na další prvky, na které je kladen důraz. V Hippokratově přísaze se lékař zavazuje k těmto závazkům: úctě a pomoci svému mistru a jeho rodině, umožnění studia pouze dostatečně vhodným osobám (to jest potomkům lékaře a lékařova mistra či lékařovým žákům, kteří se zavázali touto přísahou), podle svých nejlepších možností usilovat o zdraví svých pacientů a nezpůsobit ničí smrt, a to ani ještě nenaro-

zeného dítěte, být diskretní a počestný a nezneužívat svého postavení jakožto lékaře, který má přístup do domu nemocných a může se tak dozvědět mnohá fakta, která si jeho pacient nepřeje o sobě odhalit.

Asafova přísaha se s Hippokratovou shoduje v prvcích diskretnosti, počestnosti a zákazu zneužití postavení lékaře a též v zákazu způsobit něčí smrt. Ohledně léčení je Asafova přísaha poněkud opatrnější, nezavazuje lékaře k léčbě za každých okolností, nýbrž zakazuje léčbu, která by zahrnovala spojení s modloslužbou. Prvek závazku vůči mistru a jeho rodině a omezení ohledně studentů v Asafově přísaze zcela chybí. Na druhou stranu se zde vyskytuje silný morální požadavek na osobu lékaře. Lékaři je nakazováno, aby se slitoval nad chudými, nevzal úplatek a netoužil po majetku a nebyl příliš pyšný na svůj úspěch. Znovu a znovu je mu připomínáno, že ten, kdo dává nemoc i uzdravení, je Bůh.

Přesto je v Asafově přísaze prvek samozřejmosti využití medicíny výraznější než u Hippokrata. Zatímco Hippokrates ve své přísaze vidí za potřebné zmínit příslib dobré léčby, Asafova přísaha tento požadavek nevznáší. Hippokratova přísaha ukazuje, jaký by měl být lékař. Asafova přísaha předestírá obraz toho, jak by se měl židovský lékař zachovat, aby byl dobrým lékařem a dobrým Židem.

3.2 Modlitba, přísaha a kniha Sírachovec

Poměrně krátkým textem přispívá do žánru židovských lékařských přísah a modliteb ve 12. století Jehuda ha-Levi se svou Modlitbou lékaře, které jakožto básník dal poetickou podobu.

Bože můj, uzdrav mě a budu zdrav,

svůj hněv nade mnou nenech plát,

abych nebyl zničen.

Mé léky a lektvary náleží Tobě,

ať už jsou zlé či dobré,

ať jsou slabé či silné.

Ty jsi Tím, kdo rozhodne, ne já,

neboť ty znáš zlé i krásné

a nikoliv na své léčení spoléhám,
nýbrž jen na tvé uzdravení očekávám.¹⁴⁰

Podobně se vyjadřuje i apokryfní kniha Sírachovec, přestože vznikla o mnoho dříve, pravděpodobně už v 2. století př. n. l.¹⁴¹

Vzdávej lékaři patřičnou úctu, protože ho potřebuješ, neboť i jeho stvořil Hospodin. Od Nejvyššího má schopnost léčit a od krále přijímá dary. Lékařské vědění ho vyvyšuje, i u velmožů sklízí obdiv. Hospodin stvořil léčivé byliny ze země a rozumný člověk se jich neodříká. Což nezesládla voda dřevem, aby byla poznána Jeho síla? On sám dal lidem vědění, aby byl oslavován pro své obdivuhodné skutky. Jimi léčí a tiší bolest, lékárník z nich připravuje lék, aby jeho skutky nevymizely a na zemi aby byl stále jeho pokoj. Synu, svou nemoc nepodceňuj, ale pros Hospodina, a on tě uzdraví. Zanech přestoupení, vztáhni ruce k dobru a očisti srdce od každého hříchu. Přinášej oběť zápalnou jako libou vůni a oběť přídavnou z bílé mouky. Přinášej jako oběť tuk, buď štědrý, jak jen můžeš. Pak dej lékaři příležitost, vždyť i jeho stvořil Hospodin. Ať není daleko od tebe, když ho potřebuješ; někdy je úspěch v jejich rukou. Vždyť i oni budou prosit Hospodina, aby se jim podařilo přinést nemocnému úlevu a uzdravení k záchraně života. Kdo hřeší před tím, kdo je jeho tvůrcem, ať padne do rukou lékaře.¹⁴²

V židovské medicíně tedy nacházíme několik typů takovýchto lékařských textů. Zaprvé je zde Asafova přísaha, která má formu nařízení a poučení při výkonu lékařské praxe, zatímco ha-Leviho Modlitba lékaře klade důraz spíše na odevzdání se do Boží vůle a Jeho uzdravující moci, text modlitby dokonce naznačuje, že nemoc je vnímána jako jakýsi typ trestu, odejmutí Boží přízně. Podobným směrem se ubírá i kniha Sírachovec, která nabádá k odvrácení se od přestoupení a k modlitbě za uzdravení. Přesto je tento text podoben svým poučujícím stylem spíše Asafově přísaze, činnost lékaře pak je v Sírachovci vnímána jako využití možností, které Bůh člověku dal k uzdravení. Ze všech těchto textů však vystupuje důraz na Boha jakožto toho, který uzdravuje, a spoléhání se na něj, ať už v přímém uzdravení či skrze lékaře.

Přesto mezi modlitbami a přísahami můžeme rozeznat významný rozdíl. Ha-Leviho a též pozdější Maimonidova modlitba¹⁴³ je psána ve formě náboženského textu, obracejícího se pří-

140 Hebrejský originál viz příloha č. 2, k překladu byla využita též anglická verze viz Goitein, *A mediterranean society*, Vol II., s. 260.

141 Teologická předmluva ke knize Sírachovec in: *Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona*, str. 908.

142 Sírachovec 38, 1–15.

143 K Maimonidově modlitbě viz níže.

mo k postavě Boha, v něm autor žádá o pomoc ve své práci, případně svěřuje svůj život do Božích rukou. Lékařské přísahy jsou oproti tomu adresovány člověku, ať už lékaři samotnému, jeho žákům či jako slib ošetřovanému.

3.3 Židovské přísahy a modlitby pozdější datace

V průběhu dějin vznikají další židovské lékařské přísahy a modlitby, nejznámějším takovým případem je asi již výše zmíněná Maimonidova modlitba z 18. století. Tvorba lékařských přísah pravděpodobně nebyla příliš častá, nicméně se objevovala. S postupem času můžeme sledovat v přísahách změny jak ve stylistice, tak v obsahu. Kromě Maimonidovy modlitby se mezi ně řadí také například lékařská přísaha, kterou vytvořil židovský lékař portugalského původu Amato Lusitano v roce 1559. Amato Lusitano se narodil pravděpodobně roku 1510 v Portugalsku, vystudoval v Salamance a již ve svých šestnácti letech napsal komentář k Dioskoridovi. V roce 1532 uprchl před inkvizicí, putoval přes Francii a Holandsko a nakonec se usadil v Itálii. Po dalším pronásledování inkvizicí se Amato Lusitano usadil v Soluni, kde také roku 1568 v důsledku své práce během morové epidemie umírá. V Soluni ovšem také už roku 1559 píše svou lékařskou přísahu.¹⁴⁴

Přísahám při Stvořiteli, mocném a věčném (a při svatém desateru, které nám dal na hoře Sinaj rukou Mojžíše, zákonodárce, při vyjití Izraele ke svobodě z těžkého otroctví)¹⁴⁵, že jsem se nikdy ve své lékařské práci neodchýlil od toho, co bylo ve víře předáno nám a těm, kteří přijdou po nás. Nikdy jsem nepoužil lži, nevydal křivé svědectví a nezměnil věc kvůli úplatku, ale vždy jsem usiloval o rozmnožení záchrany synů lidských, nikdy jsem nikoho nekritizoval ani nechvaloval kvůli soukromým záležitostem, ledaže to bylo vyžadováno k vypovězení pravdy. Pokud svými ústy lžu, ať mne Stvořitel a anděl Rafael potrestá věčným hněvem a nikdo ať mne již nenechá vykonávat praxi. Nezatoužil jsem po odměně za svou lékařskou práci a ošetřil mnohé, aniž bych za to získal odměny, a to bez umenšení své píce. Častokrát jsem rozhodně a bez zaváhání odmítl přílišnou odměnu za svou lékařskou práci, která mi byla nabízena, neboť jsem viděl jako dobré ošetřit a navrátit nemocnému jeho zdraví skrze mou vytrvalou péči, aniž bych zneužil jeho štědrosti (a posloužil jsem bez rozdílu Židům, křesťanům i muslimům). Nikdy jsem se nenechal ovlivnit postavením nemocného, nýbrž se stejnou pečlivostí jsem ošetřoval vznešené i chudé. Nikdy jsem nezpůsobil žádnou nemoc. Když jsem vyjadřoval svůj názor,

---

¹⁴⁴Kohen, Elli *History of the Turkish Jews and Sephardim*, s. 52–53.

¹⁴⁵ V textu je předpokládáno, že fráze v závorkách byly původní součástí textu a proto je s nimi nakládáno jako s jeho rovnocennou součástí.

vždy jsem řekl, co jsem považoval za pravdivé. Neupřednostnil jsem žádného lékárníka před jiným, ledaže by ho převyšoval svým uměním a svým charakterem. Při předepisování léků jsem bral ohled na to, aby dávka byla přiměřená silám nemocného. Neodhalil jsem žádné tajemství, které mi bylo svěřeno. Nikdy jsem nikomu nepodal jed, ani jsem žádné ženě nedopomohl k potratu. Nikdy jsem se nepokvrnil nízkým chováním v domě, do kterého jsem vešel, abych tam léčil. V souhrnu, nikdy jsem neučinil nic, co by mohlo být považováno za nehodné lékaře, váženého a učeného, ale vždy jsem si stavěl před oči Hippokrata a Galéna. Ani jsem neznevážil učení, které nám bylo předáno jinými, kteří vynikali ve svém umění. Byl jsem oddaný své práci a neodklonil jsem se od žádné věci, abych pochyboval o odborných vědomostech z dobrých knih. A zakusil jsem ztrátu svého majetku, mnohé a nebezpečné cesty, dokonce vyhnanství, ale to vše jsem snášel v tichosti a s neutuchající odvahou, jak se sluší na filozofa. Na všechny ty mnohé žáky, kteří ke mně přišli a byli mi oporou, jsem vynaložil své síly, abych je učil a povzbuzoval k dobrému chování. A lékařské dílo, které jsem vydal, jsem nevydal proto, abych uspokojil svou lásku k uznání, nýbrž abych mohl jistou měrou přispět k navýšení lidského zdraví. Rozhodnutí o tom, zda jsem uspěl, ponechávám jiným. Toto bylo vskutku mým zámyslem a vždy to bylo důležitým bodem mých modliteb.¹⁴⁶

Lékařská přísaha Amata Lusitana jeví jisté prvky odlišnosti od svých předchůdců, ale zdaleka ne v takovém měřítku jako Maimonidova modlitba¹⁴⁷. S Hippokratovou i Asafovou přísahou se shoduje v zákazu podání jedu a zavinění smrti i nenarozeného dítěte a také stanovuje jako nutnou diskrétnost lékaře o věcech, které se dozvěděl při své práci. Stejně jako v Asafově přísaze slibuje lékař, že nebude lhát ani vydávat křivé svědectví. Zajímavým prvkem přísahy, který se v žádné ze srovnávaných děl neobjevuje, je výskyt postavy anděla Rafaela. Tento anděl je podle židovské tradice „ustanovený nad všemi nemocemi a ranami dětí člověka“.¹⁴⁸ V přísaze je Rafael prezentován jako svědek přísahy, který má společně s Bohem zajistit lékařům trest, poruší-li svůj slib. Dalším bodem, který se objevuje pouze v přísaze Amato Lusitana, je přísaha nejen při Bohu, ale také při desateru, které dostal Mojžíš na Sinaji. Přes tyto všechny prvky se přísaha zakládá převážně na Hippokratově přísaze, se kterou mimo jiné sdílí myšlenku mít lékařské umění v úctě a neznevážit ho svým jednáním, autor se dokonce výslovně zavazuje neučit nic, co by znevážilo učení Hippokrata a Galéna.

---

146 Hebrejský originál viz příloha č. 3, k překladu byla též využita anglická verze viz Kohen, Elli *History of the Turkish Jews and Sephardim*, s. 53–54.

147 Více viz níže.

148 Henoch 40, 8 in: Soušek, Zdeněk, *Knihy tajemství a moudrosti*, s. 109.

Na počátku 16. století se v Evropě objevují první vydání Hippokratových a Galénových děl v řečtině a jejich latinských překladů. Hippokratova přísaha je v Evropě známa a používána, byť ne v přesné podobě, už od 11. století.¹⁴⁹ Otázkou tedy zůstává, zda Amato Lusitano cítil potřebu vytvoření vlastní přísahy s židovským kontextem či pouze podlehl dobovému trendu vytváření vlastních přísah. Podíváme-li se však na přísahu pozorněji, lze si u Amata Lusitana všimnout jistého sklonu k ujišťování, že byl vždy dobrým a poctivým lékařem. Je možné, že tento sklon byl vyjádřením Lusitanových obav, souvisejících s faktem, že musel několikrát uprchnout před inkvizicí.¹⁵⁰ Snad právě proto se v přísaze objevuje formulace „a posloužil jsem bez rozdílu Židům, křesťanům i muslimům.“ Celá přísaha je vystavěna jako jakási osobní zpověď, autor sice uvádí, že byl dobrým lékařem, ovšem klade důraz na své morální kvality, nikoliv přímo na své lékařské schopnosti. Tento prvek se objevuje spíše u Maimonidovy modlitby, která byla publikována o dvě století později, roku 1783. Tento text pravděpodobně kromě svého jména nikterak nesouvisí s Maimonidem, jeho autorství se připisuje berlínskému lékaři Marcusovi Herzovi.

Bože dobrý a milosrdný! Ty jsi ve své moudrosti stvořil lidské tělo. Desetitisíce nástrojů si do něj vložil, aby bez ustání konaly svou práci, chránily je a vyživovaly k dokonalé kráse v tomto předsáli věčného života. Avšak v případě, že se poškodí některá z jeho částí třeba i v důsledku nezřízených žádostí, naruší se správný řád, tělesné síly do sebe narážejí a tělu hrozí rozpad a návrat do prvotního prachu. Tehdy člověku sesíláš tvé dobročinné posly – nemoci –, aby ohlásily blížící se nebezpečí a vybídly zavčas k obraně.

Zemi, řeky a hory jsi hojně zaopatřil léčebnými látkami, aby snaly utrpení tvého tvorstva a zabránily jeho zkáze. Člověku jsi udělil moudrost, aby uměl vykoupit své tělo a poznat jeho funkce – jak ve zdraví, tak v nemoci. Rovněž jsi jej naučil objevit léčivé látky na místech, kde se nacházejí, prozkoumat jejich blahodárné vlastnosti, vyrobit je a používat podle potřeby nemoci.

I mě si zvolila Tvá věčná prozřetelnost, abych pečoval o zdraví lidských tvorů. Jsem hotov plnit své poslání! Pomož mi, Bože slitovný, a dopřej mi zdaru v mém velikém poslání, neboť bez Tvé pomoci člověk neprospěje ani v nejmenším ze svého konání. Naplň mě láskou ke svému povolání i k lidem a nedej tužbě po zisku, chvále a vážnosti, aby se vmísily do mých činů; takové vlastnosti nenávidí pravdu a vyhledávají lásku lidí. Necht' nesvedou mě z cesty mého poslání konat dobře Tvým tvorům.

---

149 Více viz Bartoš, Fisherová, *Hippokrates*, s. 184.

150 Kohen, Elli, *History of the Turkish Jews and Sephardim*, s. 52–53.

Posilni mé tělo a duši, aby byly za každého času hotovy k pomoci bez únavy; bohatému nebo chudému, dobrému či nenávistníku a příteli či nepříteli. Ať v nemocném spatřuji hlavně člověka, neboť on je především člověk! Vždyť i Ty tvoříš a udržuješ člověka bez ohledu na to, zda je bohatý, nebo chudý, dobrý, či zlý, milující anebo nevražící.

Rozhojni ve mně zdravý a jasný rozum, jenž pochopí daný případ a nepojme špatnou domněnku. Nedej mu chybovat ve věci, již je možno poznat, a nenech jej vychloubat se poznáním věcí, které nezná, neboť hranice ve velikém umění péče o životy a zdraví Tvých tvorů je úzká a stále se proměňuje.

Naplň srdce pacientů důvěrou ve mně a v můj um a poslušností k mým radám. Vzdal od jejich lůžka felčary, zástupy radících příbuzných a přemoudřelých pečovatelek, neboť taková ve své domýšlivosti ničí prospěšné pokyny lékařského umění a nejednou dokonce zapříčinují úmrtí Tvých tvorů.

Budou-li chtít mudrci mě učenější napravovat mé způsoby léčení, či mě dokonce napomínat, dej, ať jsem jim vděčný a jejich slov dbalý, poněvadž rozsah lékařského umění je veliký a jeden neuhlídá to, co vidí druhý. Jestliže mě však budou kárat arogantní nedoukové, zocel mého ducha láskou k lékařskému umění, abych před nimi obstál v obraně pravdy podle svých znalostí bez toho, aniž bych bral na zřetel moc svých protivníků a jejich věk. Takový rezignovaný postoj může stát nemocného život.

Mému duchu dopřej klid a trpělivost ve chvílích, kdy mě moji starší kolegové pyšníci se svými šedinami budou upozad'ovat a posmívat se mi, domnívajíce se, že mě tím napraví. Necht' umím vytěžít prospěch z toho, co je v nich dobré, protože jejich znalosti věcí, o nichž já nemám povědomí, jsou nemalé (a zmoudří-li, poznají ještě víc). Jejich povýšenost ať mě neuráží, vždyť jsou staří a stáří není štítem před poklesky. Přece i já doufám, že se dožiji dlouhého věku před Tebou, Bože dobrý a slitovný.

Požehnej mi ve všem uměřeností, jen má láska k velikému umění lékařskému necht' je nezměrná. Necht' ve mně nikdy nevzklíčí myšlenka, že už jsem dostatečně sytý znalostí, nýbrž dopřej mi sílu, čas a vůli bez ustání zdokonalovat své poznání a nabývat stále nové vědomosti. Naše umění je nezměrné, ale ani lidský rozum nezná mezí; stále se toužebně dere kupředu. Ve svém včerejším poznání dnes odhaluji četné chyby a i dnešní znalosti zítra poznám plné omylů. Ach, Bože dobrý a slitovný! Zvolil sis mě, abych pečoval o Tvá stvoření v životě i ve chvílích jejich umírání, a jdu nyní plnit svůj úkol. Posilni mě tedy v mém poslání, abych je vykonával se zdarem, neboť bez Tvé pomoci se člověk nedobere zdaru ani v té z nejnepatrnějších věcí.¹⁵¹

---

151 Český text převzat z publikace Fialová, Kouba, *Medicína v kontextu západního myšlení*, str. 240–241, v hebrejštině viz příloha č. 4.

Přestože se Maimonidova přísaha spojuje svým jménem s Mošem Maimonidem a měla by tedy stylisticky odpovídat jeho době, v přísaze můžeme jasně vidět prvky osvícenského myšlení 18. století. Již v prvním odstavci se setkáváme s popisem člověka jako jakéhosi důmyslného stroje, třebaže nesestaveného člověkem. Zároveň se zde objevuje nahlížení na jednotlivce jako na člověka, který je „především člověk“. Otázkou náboženské příslušnosti se modlitba vůbec nezabývá. Tento postoj je značně odlišný od přístupu Asafovy přísahy (6.–10. století), která zdůrazňuje zákaz léčení modloslužebníka, a také od lékařské přísahy Amata Lusitana (16. století), která sice schvaluje léčbu všech, ale cítí potřebu zmínit, že je lékař ochotný k léčbě „bez rozdílu mezi Židy, křesťany a muslimy“.

Celkově můžeme z Maimonidovy modlitby vycítit daleko větší svobodu myšlení. Spíše než jako stanovení povinností lékaře se Maimonidova modlitba staví jako prosba lékaře o schopnosti potřebné ke správnému výkonu lékařské praxe, tak aby naplnil své poslání jakožto lékař. Stejně jako v ha-Leviho Modlitbě lékaře se mluvčí obrací pouze k Bohu a prosí ho o sílu. Nicméně se v této prosbě znovu odráží vliv osvícenství. Zatímco v ha-Leviho modlitbě a ostatně i v Asafově přísaze a Sírachovci je kladen důraz na to, že pravým lékařem je Bůh, v Maimonidově modlitbě Bůh nevystupuje jako ten, kdo uzdravuje, ale jako ten, kdo dává prostředky k uzdravení. Bůh jako by se přesunul z všemocné bytosti, která rozhoduje o životě a smrti člověka, do nižší pozice jakéhosi pomocníka člověka. Přestože je Bůh jmenován nadále jako ten, kdo stvořil člověka a dává mu rozum, mluvčí jej neprosí o uzdravení, nýbrž o poskytnutí podmínek, ve kterém on, lékař-člověk, bude moci nemocného vyléčit. Zároveň nastává v Maimonidově modlitbě odklon od morálního důrazu na chování lékaře, který byl přítomen v starších přísahách. Namísto něj se objevuje potřeba lékaře být schopný pracovat ve společnosti, je zmiňována potřeba spolupráce s kolegy a rodinou, což je prvek, který se ve starších přísahách vůbec neobjevuje.

3.4 Specifika lékařských přísah

Jak bylo ilustrováno, žánr židovských lékařských přísah není zcela homogenní. Lze pozorovat klasické přísahy jako je Asafova, přes pasáže jako ta, která se nalézá v knize Sírachovec až k typu reprezentovanému ha-Leviho modlitbou. Na textech, které jsou prezentovány jako přísahy, je možné zaregistrovat prvky shodné s Hippokraovou přísahou, z níž zřejmě vycházely, jako je akcent na diskrétnost a počestnost lékaře či zákaz zbavení života. Obecně lze

stanovit, že v těchto přísahách je kladen silný důraz na morálnost lékaře. Obdobně jej lze vnímat i u Maimonidovy modlitby, nicméně v modlitbách, stejně jako v knize Sírachovec, je důraz kladen především na Boha, jako toho, který dává uzdravení. Při srovnání židovských textů tohoto žánru s Hippokratovou přísahou je také zřetelná náboženská orientace židovských textů, která je v řecké verzi o poznání menší. V průběhu času pak můžeme pozorovat na textech žánru židovských lékařských přísah změnu v přístupu k léčeným pacientům, kdy Asafova přísaha (6.–10. století) striktně zakazuje léčit modloslužebníka, Amato Lusitano (16. století) zmiňuje, že léčil „bez rozdílu Židy, křesťany i muslimy,“ zatímco Maimonidova modlitba (18. století) již náboženské vyznání léčeného zcela pomíjí.

Závěr

Společně s růstem muslimské říše a jejím přijímáním kulturních a vědeckých znalostí ze získaných území tyto vědomosti přijímali také Židé, kteří v zemích islámu žili, z nichž většina brzy přijala arabštinu jako svůj jazyk běžného užívání. Kromě filozofie, matematiky a dalších věd se tak Židé dostali k poznatkům z lékařství, které se mezi nimi velice dobře ujalo. Mezi jejich vědomosti patřila teorie štáv, v jisté míře lidská anatomie, obrovské množství názvů léčivých látek a jejich využití, i znalost léčby takových onemocnění oka jako je šedý zákal.

Lze konstatovat, že židovští lékaři zaujímali v muslimské společnosti vcelku důležité postavení. Přes jejich značné vytížení byli uznávanými členy svých komunit. Lékaři také měli díky svému povolání přístup do prostor, kam se běžný člověk nedostal a mohli tedy získat i informace, které byly určeny pouze pro jisté osoby. Jak důležitý tento aspekt byl, lze vidět na důrazu, který všechny starší přísahy kladou na diskrétnost lékaře. Pokud byla tato diskrétnost zachována, společně s dodržováním určitých pravidel v židovsko-muslimských vztazích, nenastávaly obvykle v těchto kontaktech mezi lékaři a pacienty komplikace.

Judaismus obecně se k otázce lékařství stavěl pozitivně, přestože existovaly výjimky jako komunita karaitů, kteří pokládali léčení za výhradní právo Boha. Asi jediným výrazným bodem, který mohl židovsko-muslimské vztahy zkomplikovat, byly zmínky o nedoporučování léčby modloslužebníka, ovšem i tak uznávaná autorita jako Maimonides muslimy nikdy striktně za modloslužebníky neoznačil. Přes jisté výhrady tyto vztahy ze strany Židů tedy také fungovaly. Židé pracovali jako běžní lékaři, v nemocnicích i na panovnických dvorech. Je možné říci, že pokud si židovští lékaři byli vědomi vlastního podřízeného postavení, muslimové byli ochotni je tolerovat a dokonce i uznávat do té míry, že studovali jejich vědecká pojednání.

Lze tedy konstatovat, že v oblasti lékařství židovsko-muslimské vztahy fungovaly na poměrně vysoké úrovni. Je třeba si ovšem uvědomit, že tato práce pojednává o období, během kterého byla islámská kultura v největším rozkvětu, a mohla si proto dovolit být tolerantní. Není zde pojednáváno o období zrodu islámu, kdy stojí arabská medicína ve svých počátcích, muslimská kultura si teprve získává svou pozici, a tedy se striktně vymezuje vůči všemu, co by mohlo ohrozit její existenci. Stejně tak tato práce nepojednává o obdobích opětné radikalizace islámu během průběhu a závěru reconquisty, nemluvě o pozdějších obdobích. S vyhrocením vztahů a umenšením tolerance k náboženským menšinám obecně židovští lékaři pravděpodobně postupně ztráceli své výsadní postavení ve společnosti.

Tato práce se zaměřila zejména na postoj judaismu k lékařství s důrazem na legislativní povahu tohoto přístupu. Dále se věnovala faktorům, které mohly zkomplikovat práci židovského lékaře v majoritně muslimské společnosti. Jak již bylo výše řečeno, z použitých publikací vyplývá, že přes jisté překážky, jako byl rozdílný přístup k užívání vína či otázka modloslužby, Židé vykonávali lékařskou praxi v zemích pod vládou islámu poměrně svobodně. Práce se též soustředila na problematiku židovských přísah a modliteb. Na nich byly ilustrovány důrazy tehdejší medicíny, jako diskrétnost lékaře či zákaz usmrcení člověka. Zároveň byl analyzován náboženský vliv judaismu na podobu těchto přísah. Z důvodu jednodušší práce s rozbořem byly také z hebrejštiny přeloženy a do textu vloženy pojednávané přísahy.

Osobně se domnívám, že konkrétně tematika židovských přísah by zasloužila více pozornosti, než jí může tato práce věnovat. Bylo by kupříkladu zajímavé srovnat tyto přísahy také s křesťanským prostředím, případně zahrnout více děl z tohoto žánru. Dalším tématem, které by bylo zajímavé dále rozvinout, je také lidová medicína a karaitský přístup k medicíně. Pro další zkoumání zvoleného tématu by bylo podnětné využít také prameny v arabštině a judeoarabštině, které nebyly z důvodu jazykové bariéry v práci použity. Též je možné se podrobněji zaměřit na konkrétní způsoby léčby z hlediska lékařského, případně srovnat medicínu pojednávaného období s dnešními lékařskými přístupy v současných muslimských zemích.

Bibliografie

Prameny:

AMATO LUSITANO, *Švu'ato šel rofe'* [Online]. Dostupné z:

<http://www.daat.ac.il/daat/kitveyet/assia/tfilot-2.htm>.

Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih): český ekumenický překlad, Praha, Česká biblická společnost, 1995.

HA-LEVI, Jehuda, *Tfilat ha-rofe'*, [Online]. Dostupné z:

<http://www.daat.ac.il/daat/kitveyet/assia/tfilot-2.htm>.

MAIMONIDES, *Rabiho Moše ben Majmona Osm kapitol o lidské duši a mravním konání*, NOSEK, Bedřich, (př.), Praha, Sefer, 2001.

MAIMONIDES, *ha-Nahagat ha-bri'ut*, Mossad Harav Kook, Jerusalem, 1957.

MAIMONIDES, *Mišne Tora* [Online]. Dostupné z:

http://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/682956/jewish/Mishneh-Torah.htm.

MAIMONIDES, *Výběr z korespondence*, BOUŠEK, Daniel, RUKRIGLOVÁ, Dita, (př.), Praha, Academia, 2010.

RÜGER, Hans Peter, KITTEL, Rudolf, HANS BARDTKE, J. ZIEGLER, Karl ELLIGER, Wilhelm RUDOLPH a Gérard Emmanuel WEIL, ed. *Biblia Hebraica Stuttgartensia*. Ed. quarta emendata /. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1990.

Švu'at Asaf ha-Rofe' [Online]. Dostupné z: <http://www.daat.ac.il/daat/kitveyet/assia/asaf-2.htm>.

Talmud Bavli - William Davidson Edition. [Online]. Dostupné z: www.sefaria.org.

Tfilat jom jom šel rofe' [Online]. Dostupné z: <http://www.zeevgalili.com/2007/01/12943>.

Použitá literatura:

BEARMAN, J. Peri, BIANQUIS, Thierry, BOSWORTH, Clifford E., DONZEL, E. van, HEINRICHS, Wolfhart P., (eds.), *Encyclopaedia of Islam*, Vol. X., Brill, 2000.

BOUŠEK, Daniel, „Právní postavení Židů v islámských zemích ve středověku“, in: ŠEDINOVÁ, Jiřina a kol. *Dialog myšlenkových proudů středověkého judaismu: mezi integrací a izolací*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2011.

BOUŠEK, Daniel, *Polemika judaismu s islámem ve středověku: Šelomo Šelomo ibn Adret a*

Šim'on ben Šemaḥ Duran, Praha, Academia, 2015.

COHEN, Mark R. *Pod křížem a půlměsícem: Židé ve středověku*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2013.

ČECH, Pavel, SLÁDEK, Pavel, *Transliterace a transkripce hebrejštiny: základní problémy a návrhy jejich řešení*, Listy filologické 82 (2009), s. 328–332.

FIALOVÁ, Lydie, ed., KOUBA, Petr, ed. a ŠPAČEK, Martin, ed. *Medicína v kontextu západního myšlení*. Praha, Galén, 2008.

GOITEIN, Solomon Dov, *A mediterranean society: the Jewish communities of the Arab world as portrayed in the documents of the Cairo Geniza*, Vol. II., Berkeley: University of California Press, 1967.

HIPPOKRATÉS, BARTOŠ, Hynek, ed. a FISCHEROVÁ, Sylva, ed. *Výbrané spisy*. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2012.

KOHEN, Elli, *History of the Turkish Jews and Sephardim: Memories of a Past Golden Age*, Lanham, Md.; Plymouth: University Press of America, 2007.

LIBERA, Alain de, *Středověká filosofie: byzantská, islámská, židovská a latinská filosofie*, Praha, OIKOYMENH, 2001.

LIN, Daren, *A foundation of western ophthalmology in medieval Islamic medicine*, in: University of Western Ontario Medical Journal, Vol. 78, No. 1, 2008, s. 41-45. Dostupné z: <http://www.uwomj.com/wp-content/uploads/2013/06/v78n1.41-45.pdf>.

LOBEL, Diana, „Sufism and Philosphy in Muslim Spain and the Medieval Mediterranean World“, in: MONTVILLE, Joseph V., (ed.), *History as a prelude: Muslims and Jews in the medieval Mediterranean*, Lexington Books, 2011 1 [Online]. Dostupné z: <https://www.academia.edu>.

MILLER, Kathryn A., „Doctors without Borders“ in: MONTVILLE, Joseph V., (ed.), *History as a prelude: Muslims and Jews in the medieval Mediterranean*, Lexington Books, 2011 [Online]. Dostupné z: <http://site.ebrary.com/lib/natl/Doc?id=10643369>.

OLIVERIUS, Jaroslav, ONDRÁŠ, František, *Moderní spisovná arabština: vysokoškolská učebnice*, Praha, Set Out, 2007–2009.

PORMANN, Peter E., SAVAGE-SMITH, Emilie, *Medieval Islamic medicine*, Washington, Georgetown University Press, 2007.

PORTER, Roy, *Největší dobrodiní lidstva: historie medicíny od starověku po současnost*, Praha, Prostor, 2001.

ROSNER, Fred, *Medicine in the Mishneh Torah of Maimonides*, New Jersey, Jason Aronson, 1997.

RUKRIGLOVÁ, Dita a kol., *Moše ben Majmon - Maimonides: filozof, právník a lékař*, Praha, Academia, 2011.

SINGER, Isidore, ALDER, Cyrus, (eds.), *Jewish Encyclopedia*, New York, Funk and Wagnalss, 1901-1906 [Online]. Dostupné z: <http://jewishencyclopedia.com>.

SOUŠEK, Zděnek, *Knihy tajemství a moudrosti: mimobiblické židovské spisy: pseudoepi-grafy*, Praha, Vyšehrad, 2013.

STEINBERG, Avraham, *Ecyclopedia of Jewish Medical Ethics*, Feldheim Publisher, Jerusalem, 2003.

ZIMMELS, Martin, *Magicians, Theologicians, and Doctors*, Praha, Jason Aronson, 1997.

Online zdroje:

Encyclopedia Britannica. Dostupné z <https://www.britannica.com>.

Encyclopedia. Dostupné z: <http://www.encyclopedia.com/>.

Velký lékařský slovník. Dostupné z: <http://lekarske.slovniky.cz>.

Přílohy

Příloha č. 1: Přísaha Asafa Lékaře (6.-10. století)¹⁵²

שבועת אסף הרופא

וזאת הברית, אשר כרת אסף בן ברכיהו ויוחנן בן זבדא עם תלמידיהם, וישביעום:
בדברי האלה:

אל תצודו (תצדו) להמית כל נפש במשתה העקר ; ואל תשקו אשה הרה לזנונים
להפיל ; ואל תחמודו כל יפי תואר בנשים לנאפה בהן ; ואל תגלו את סוד אדם אשר
האמין לכם ; ואל תקחו כל כופר לחבל ולהשחית ; ואל תקשיחו לבב מלחמול על דל
ואביון לרפא ; ואל תאמרו על טוב רע ועל רע טוב ; ואל תלכו בחוקות המכשפים
לחבר, ולנחש, ולכשף, ולהפריד איש מאשת חיקו או אשה מאלוף נעוריה; ולא לחמוד
כל הון וכל כופר לעזרת אות זימה ; ולא להתעזר בכל עבודת אלילים לרפא בהם ;
ולא להבטיח בכל דברי עבודתם לרפאות, כי אם לשקץ ולתאב ולשנוא את כל
עובדיהם והבוטחים בהם והמבטיחים בהם, כי כולם תוהו ולא מועילים, כי אין המה
ושעירים רוחות מתים המה - את פנריהם לא יושיעו ואיך יוכלו להושיע את החיים
ועתה בטחו בה' אלקיכם, א-ל אמת, א-ל חי, כי הוא הממית והמחיה, המוחץ והרופא,
המלמד לאדם, דעת וגם להועיל, המוחץ בצדק ובמשפט, והרופא בחסד וברחמים, לא
יבצר ממנו כל מזימות ערמה, ואין נסתר מנגד עיניו; המצמיח צמחי רפואות, והשם בלב
חכמים תושיה לרפא ברוב חסדיו ולספר נפלאות בקהל רבים, לדעת כל חי כי
הוא עושהו ואין בלעדיו מושיע. כי הגויים בוטחים אל עצביהם, אשר לא יושיעום
ממצוקותיהם ולא יצילום מצרותיהם, כי תוחלתם ותקותם אל המתים. על כן נאה לכם
להבדל מהם ולשטות ולרחוק מכל תועבות גלוליהם ולדבקה בשם ה' אלקי הרוחות
לכל בשר, ובידו נפש כל חי להמית ולהחיות ואין מידו מציל. זכרוהו בכל עת
ודרשוהו באמת וביושר ובתם-דרך, למען תצליחו בכל מעשיכם ויתן לכם עזרה
להצליח בידכם והייתם מאושרים בפי כל בשר. ויזנחו הגוים את אליליהם ועצביהם
ויתאו לעבוד את ה' ככם כי יכירו כי תוהו מבטחם ולריק יגיעם, כי ישועו אל אל לא
יטיב ולא יושיע

ואתם חזקו ולא ירפו ידיכם, כי יש שכר לפעולותיכם וה' עמכם בהיותכם עמו. אם אתם

152 Text přísahy převzat z <http://www.daat.ac.il/daat/kitveyet/assia/asaf-2.htm>, [cit. 07-13-2017].

את בריתו תשמרו, ובחוקותיו תלכו לדבקה בהם, ונחשבתם לקדושים בעיני כל בשר, ויאמרו אשרי העם שככה לו אשרי העם שה'אלקיו

ויענו תלמידיהם ויאמרו : כל אשר הוכחתם אותנווצויתם עלינו נעשה, כי מצות התירה היא ועלינו לעשותה בכל לבבנו ובכל נפשו ובכל מאודנו, לעשות לשמוע ולא לנשות ולא לסור ימין ושמאל. ויברכום בשם א-ל עליון קונה שמים וארץ

ויוסיפו עוד להעיד בהם ויאמרו עליהם : הנה ה'אלקים וקדושו ותורתו עדים בכם, אשר תהיו יראים אותו לבלתי סור ממצוותיו וללכת בחוקותיו וביושר לב ; ולא לנשות אחרי הבצע לעזור חנף על דם נקי ; ולא למסוך סם המות לכל איש ואשה להמית רעהו ; ולא להגידבעקריהם ואף לא למסרנו לכל אדם, ולא להסיח בכל דבריו ; ולא לתת דמים בכל מלאכת רפואות ; ולא לצדות לעורר מחלה על נפש אדם, ולבלתי תת מום באדם למהר ולהבקיע בשר אדם בכל ברזל או במכות אש, עד אשר יבחן פעמיים ושלוש - אז תתנו עצתכם, ולא תמשול בכם רוח רעה לרום עיניכם ולבכם ; ואל תטהרו נקמת כל איבה באדם חולה ; ולא להחליף אמרתכם בכל שנה ה' אלקינו לעשות, כי אם לשמור פקודיוומצותיו ללכת בכל דרכיו, למען מצוא חן בעיניו להיות נקיים ונאמנים וישרים. כה הוכיחו והשביעו אסף ויוחנן את תלמידיהם

Прілога ч. 2: Modlitba lékaře, Jehuda ha-Levi (11. století)¹⁵³

אלי, רפאני וארפא
אל יחרה אפך, ואספה!
סמי ומרקחי לך - בין טוב
בין רע, ובין חזק ובין רפה
אתה אשר תבחר ולא אנו
על דעתך הרע והיפה
לא על רפואתי אני נסמך -
רק אל רפואתך אני צופה

---

153 Text modlitby převzat z <http://www.daat.ac.il/daat/kitveyet/assia/tfilot-2.htm>, [cit. 07-13-2017].

נשבע אני בבורא הגבור והקיים לנצח [ובעשר הדברות הקדושות, אשר ניתנו על הר סיני בידי משה המחוקק, בצאת ישראל לחירות מעבדות מצרים], כי מעולם לא נשיתי בעבודתי הרפואית ממה שנמסר באמונה לנו ולבאים אחרינו ; כי מעולם לא השתמשתי בשקר, לא הזמתי ולא שניתי דבר בגלל הבצע; כי תמיד שאפתי להרבות הצלת בני-אדם; כי מעולם לא הללתי את מי שהוא ולא גניתי מי שהוא בגלל עיני הפרטיים, אלא אך כשהאמת דרשה זאת ממני. אם שקר בפי, יענשני נא הבורא ומלאכי רפאל בקצף עולם ואיש לא יתן מעולם אימון בי. לא השתוקקתי לפרס על עבודתי הרפואית וטיפולתי ברבים בלי לקבל פרס, ועם זה בלי להפחית בשקידתי. לפעמים קרובות דחיתי בחזקה ובלי נטיה לבצע את הפרס בעד עבודתי הרפואית שהציעו לי, וטוב היה בעיני לטפל ולהיטיב לחולה את בריאותו על-ידי שקידתי בטפולו מלהתפשר על-ידי נדיבותו [את שרותי נתתי בלי הברדל ליהודים, נוצרים ומוסלמים]; רום מצבו של החולה לא השפיע עלי מעולם, ובאותה שקידה טיפלתי בעניים כבני מרום עם הארץ; מעולם לא גרמתי למחלה; כשהבעתי את דעתי, הייתי אומר תמיד מה שחשבתי לאמת; לא בכרתי שום רוקח על משנהו, אלא בשהיה עולה עליו באומנותו או באופיו; כשרשמתי סמים הייתי אוחז במידת מתינות בהתחשבי עם מצב הכוחות של החולה; לא גליתי מעולם סוד שנמסר לי; מעולם לא נתחי משקה מות ; שום אשה לא הפילה בעזרתי ; מעולם לא התנאלתי בהנהגה שפלה בבית, אשר אליו נכנסתי לשירות רפואי; סוף דבר מעולם לא עשיתי מעשה, שיכל להחשב בלתי מתאים לרופא מכובד ומומחה ושמתי לנגד עיני את היפוקרטס וגלן. גם לא זלזלתי בהוראות אשר ניתנו ע"י אחרים שהצטיינו באומנותם. הייתי שקדן ולא נתתי לשום דבר להסיח את דעתי מלמוד בספרים טובים. קבלתי על עצמי אבדן רכושי, נסיעות רבות ומסוכנות, אפילו גלות, בשקט ועוז בלי חת כיאות לפילוסוף. כל התלמידים המרובים, אשר באו אלי היו כנים

154 Text převzat z <http://www.daat.ac.il/daat/kitveyet/assia/tfilot-2.htm>, [cit. 07-13-2017].

לי, ובמיטב כוחותי השתמשתי ללמדם ולהמריצם להנהגה טובה. את חבורי ברפואה הוצאתי, לא כדי להשביע את אהבת הכבוד, כי אם כדי שאוכל באיזו מידה שהיא - להועיל להרמת הבריות של בני-אדם; אני משאיר לאחרים את המשפט אם הצלחתי בזה; אמנם זאת היתה מטרתי ואותה העליתי על ראש תפילתי

אל טוב ורחום! אתה יצרת בחכמתך את גוף האדם. כלים לרבבות הרכבת בו לעשות את פעלם
בלי הרף, כדי לשמור עליו ולהזין אותו בשלמות היופי כבית-קיבול לחיי נצח. בלי חשק יפעלו בהשקט את פעלם, בסדר, בהתאמה ובמיזוג. אבל במקרה ששבירת החומר, או תאוות בלתי מרוסנות, יפסיקו את הסדר הנכון ואת השלמות, יבואו הכוחות לידי התנגשות והגוף עלול להתפורר ולשוב לעפר בראשית. אז תשלח לאדם את מלאכך מטיבי מעש, הלא הם המחלות, לבשר את הסכנה הקרובה לבוא ולהמריצו להתגונן מפניהם בעוד מועד. את אדמתך, נהריך ונהריך ריוויית בחמרי מרפא, להפיג את יסורי יצוריך ולמנוע משחית מהם. ולאדם נתת חכמה לפדות את גוף האדם, ולהכיר את פעולותיו, הן בסדריו המתוקנים והן המופרעים; וגם להוציא את חמרי התרופה ממקומות הימצאם, לחקור את תכונותיהם הטובות, לייצר אותם ולהשתמש בהם לפי מהות המחלה. גם בי בחרה השנחתך הנצחית לשמור על חיי יצוריך ובריאותם, הנני עתה למלא את שליחותי. עזרני, א-ל רחום, בתפקידי הגדול והצליחני; כי בלעדי עזרתך לא יצליח האדם אף בקטון מעשיו. מלא את נפשי אהבה למקצועי וליצוריך, אל תתן לתאוות הבצע, התהילה והכבוד להתערב במפעלי; כי אלה הן שונאי האמת ואהבת האדם, ונא אל יטעוני בתפקידי הגדול לגמול טוב עם יצוריך. חזק את כוחות גופי ונפשי ויהיו הם בכל עת נכונים לפעולה, בלי לאות, במקרה העשיר והעני, הטוב והרע, האוהב והשונא. תן לי לראות בחולה אף את האדם, כי אדם הוא! הן גם אתה יוצר את האדם ומקיימו, אם עשיר הוא או עני, אם טוב הוא ואם רע, אם הוא אוהב או שונא. קיים בתוכי שכל בריא ופשוט, שישני את הנוכחי ויתפוס אל-נכונה את המשוער. אל תתן לו לרדת עד שישנה במה שניתן לראות, גם לא להתנשא עד שיראה מה שאינו ניתן לראות, כי הגבול הוא עדין ושוטף באמנות הגדולה של הטפול בחיי יצוריך ובבריאותם. מלא את לב החולים אמון בי ובאמנותי ושמיעה לעצתי. הרחק מעל ערש מדויהם כל רופאי אליל וכל צבא הקרובות, היועצות, והמטפלות המתחכמות; כי אלה

155 Text převzat z <http://www.zeevgalili.com/2007/01/12943>, [cit. 07-11-2017].

הם עם אכזרי, אשר ביהירותם מכלים את המפעלים הטובים של אמנות הרפואה ולעתים קרובות אף גורמים מות ליצוריהם. כשאמנים חכמים ממני ירצו לתקן את דרכי ולהוכיחני, נא תן לרוחי לרחוש תודה להם ולהקשיב לדבריהם ; כי היקף האמנות הוא גדול ואין אחד רואה מה שרואה חבירו. אבל אם יהירים חסרי חכמה יוכיחוני, נא חזק את רוחי כברזל באהבת האמנות ויעמוד בפניהם להגן על האמת כפי שהוא מרגיש בה. בלי להחשיב את גדולת מתנגדי ואת גילם ; כי הפעם הויתור הוא מות ומחלה ליצוריהם. האצל על רוחי נחת וסבלנות, עת שחברים זקנים ממני, המתנאים על רוב שנותיהם, ידחוני וילענו לי ובלעג-שפתיים יחשבו לתקנני. תן לי להפיק תועלת מהטוב שבהם, כי הם יודעים לא מעט (ואם יחכמו, ידעו אף הרבה), גם מה שזר לי עד כה ; אל אראה עלבון בגאותם, כי זקנים הם ואין הזקנה תריס בפני היצר – והלא אף אני מקוה להאריך ימים על האדמה לפניך, א-ל טוב ורחום. חנני במידת ההסתפקות, רק לא באמנות הגדולה. אל תתן לעולם למחשבה שתתעורר בי, כאילו יש לי די בידיעות, אלא תן בי כוח זמן וחשק לתקן בלי הפסק את ידיעותי ולרכוש לי עוד ידיעות חדשות. האמנות היא גדולה, אבל גם תבונת האדם לא תדע גבול ; תמיד היא שואפת להתקדמות. בידיעותי מאתמול יגלה רוחי היום שגיאות לרוב, ואת ידיעותי מהיום ימצא מחר מלאות תועה. א-ל טוב ורחום! אתה בחרת בי לשמור על יצוריהם בחייהם ובמותם, הנני עתה למלא את שליחותי. חזקני בתפקידי הגדול הזה, כדי שיצליח, כי בלעדי עזרתך לא יצליח האדם אף בקטן מעשיו